

Joan Veny: *Estudis lingüístics valencians*. Edició a càrrec d'Emili Casanova i Antoni Ferrando. Col·lecció Honoris Causa. Universitat de València, 2009, 340 pp.

És sempre un plaer ressenyar llibres del Doctor Joan Veny, perquè amb la lectura de les seves obres hom no només aprèn lingüística i cultura, sinó que a més a més gaudeix d'una prosa elegant i fàcil, clara i rica. Són, les seves obres, un vertader model de bon escriure i bon argumentar.

En aquest volum s'hi apleguen, a més de la seva lliçó en l'acte en què va ser proclamat Doctor *Honoris Causa* per la Universitat de València (25 d'abril de 2008), la seva *Biobliografia* i els articles en què ha tractat especialment temes valencians, tot precedit per la *Laudatio* del Dr. Emili Casanova. S'hi inclou també, naturalment, el discurs de cloenda del Rector en l'acte d'investidura.

La lliçó és una esplèndida mostra de l'amplitud dels coneixements que Joan Veny té dels parlars catalans i dels parlars veïns amb què aquells es relacionen. Dedicada a «La varietat valenciana: identitat i projecció exterior», ens ensenya que hi ha formes valencianes més acordades a l'ètim, enfront de les corresponents més generals, que han evolucionat: *llonganissa* (*llangonissa*), *purna* (*espurna*), *venema* (*verema*), *guareit* (*gauret*), *flaüta* (*flauta*), *rail* (*arrel*), *juliol* (*jurjol*); mostra les coincidències que hi ha entre parlars valencians i altres parlars perifèrics, rossellonès i balear, especialment l'eivissenc; fa veure que molts suposats mossarabismes són en realitat aragonesismes (*gemecar*, *lloma*, *lapo*, *mortitxol*, *assagador*, *llanda*, etc.); assenyalava la presència primerenca de castellanismes, molts dels quals adaptats fonèticament a partir de les equivalències entre els sons castellans i els catalans; indica alguns valencianismes que s'han estès per les llengües veïnes (castellà, occità, sard: *panoli*, *palop*, *carló*, *murvedre*...) o alguns ictionims d'origen extern que han arribat als dialectes castellans veïns a través del valencià (*garneo*, *chanquete*); destaca algunes formes o expressions particulars de formació autòctona i manifesta la satisfacció que li ha produït haver pogut establir els ètims d'alguns significants valencians (*randell*, *merita*, *melenquines*, *pastril*, *baila*, *jular*, *sisó*).

L'aplec dels estudis valencians comença pels dedicats a l'etimologia: «De la bèl·lua al tauró: supervivents catalans del llatí *pistrix*», «*Busnada*, 'tronada, pluja forta', arabisme o mossarabisme?», «L'ètim de *merita* 'fredeluga': entre l'arabisme i l'onomatopeia» i «L'origen de l'ictiònim hispànic *baila* '*Dicentrarchus punctatus*'». És un apartat, aquest de l'etimologia, en què Veny ha demostrat a bastament el seu *savoir faire*: reunint nombroses dades dialectals catalanes i romàniques, examinant a fons tant el significat com el significat estudiats, acudint a les dades històriques disponibles, fent una anàlisi crítica de les propostes o suposicions etimològiques existents (sí n'hi ha), considerant els factors extralingüístics que afecten aquell concepte (Veny es mou amb delit i passió dins els plantejaments de l'escola *Wörter und Sachen*) i servint-se de la seva fina intuïció lingüística, arriba a proposar de manera molt convincent els ètims més probables, pràcticament segurs, d'aquests mots que havien restat en la incògnita fins al moment que l'il·lustre campaner s'hi va fixar. Només un retret hi podem fer a aquest primer aplec, retret més bé formal que de fons: com que aquests articles varen aparèixer primerament en llocs i dates diverses, hi ha algunes repeticions de dades i referències que en un cas concret provoquen una contradicció que em sembla mal resolta. Conclou a l'estudi de *busnada* que aquest mot és contracció de *businada* (< *businar* < BUCINARE), però a l'article 3 («L'ètim de *merita*...»), volent mostrar que hi ha arabismes propis del valencià septentrional, diu (p. 112) que *busnada* ve de l'àrab *múzná*, seguint la proposta de Joan Coromines. Tot i que immediatament dins un parèntesi remet amb un «tanmateix» a l'estudi anterior, hauria estat molt més encertat que en aquesta reedició de l'estudi hagués prescindit d'aquest suposat arabisme que ell mateix poques pàgines abans demostra que no ho és; sense dubte hauria estat més coherent. I probablement era feina dels editors del llibre fer-li aquesta observació a l'autor, que segurament l'hauria trobada encertada. A part d'això, a l'estudi 4, presentat en versió catalana però originalment en francès, exposant la distribució geogràfica del peix el nom del qual estudia, hi trobam aquesta frase (p. 118): «Nadal... ha trobat alguns exemplars prop de la desembocadura dels rius...», que hauria de ser «Nadal... n'ha trobat alguns...». És un error lamentable de la traductora que sé ben cert que el Dr. Veny no hauria fet mai i que ens sorprèn als qui conservam encara l'estructura genuïna de la llengua.

El segon apartat de l'aplec el constitueixen els articles de geolingüística: «El valencià en l'*Atlas Lingüístic del Domini Català*», «De la *nineta* a l'*ànima de l'ulb*», «*Dues cavalles* sobrevingudes en domini català» i «Relacions toponòmiques i lingüístiques entre les Balears i la Marina». Com en l'apartat anterior, i com sempre, aquests escrits són farcits de dades dialectals, no només valencianes, sinó també, de rebot, dels altres dialectes, amb les quals Veny fa veure bé determinades singularitats valencianes bé les coincidències d'aquests parlars amb altres. En el primer sobretot exposa quina és la presència de valenciana dins l'ALDC i destaca que gràcies a aquest s'ha pogut traçar la isoglossa *mentira / mentida*, s'ha pogut constatar que *tartamut* (rebutjada per Fabra) és una paraula de gran extensió geogràfica, que valencià i tortosí mostren sovint una

forta personalitat conjunta (*torba / torbes / turbes de cap, torbat, me torba el cap*) i que el valencià a voltes manté formes genuïnes on la major part del domini utilitza un castellanisme (*brial / viso*). En el segon exposa la distribució geogràfica dels diversos noms de la pupil·la de l'ull, en fa la història i n'explica la motivació, i demostra que *animeta* de l'ull (abundant a València i al català de la Franja) no és més que una modificació de *nineta*, tant per causes fonètiques (dissimilació d'alveolars) com conceptuals (la *nineta* és l'ànima de l'ull). En el tercer mostra que tant la *cavalla* rossellonesa ('egua') com la *cavalla* valenciana i tortosina ('verat') són d'origen foraster: la primera és occitana i la segona és castellana. I en el quart constata la importància, reflectida en la llengua, de les relacions entre valencians i balears, sobretot amb Eivissa, on ha pogut recollir més de 70 valencianismes; un capítol important d'aquestes relacions va ser la colonització mallorquina d'alguns municipis de la Marina, de la qual són supervivències lingüístiques alguns llinatges (*Nadal, Seguí, Calafat, Cloquell, Monjo, Gelabert...*), l'article *as / sa* de Tàrbena, mots com *oruga, melicotó, ribrell, crosses, gruixat, malavejar, tudar*, etc., locucions com (*jugar*) a *conillons* i fins i tot la interpretació de les taquetes blanques a les ungles com a *mentires*. Tot això a més de mostrar que moltes de coincidències entre balear i valencià es deuen a la seva condició d'àrees laterals i de colonització (*arena, pigota, bes / beset / besada, faldetes, granera, morros, padastres...*) o, en el camp dels topònims, a la dominació musulmana (recordem que les Balears durant la major part del segle XII pertangueren a la taifa de Dènia), com per exemple *La Marjal, (L')Alcúdia*. Tots aquests estudis estan il·lustrats amb els mapes corresponents, confeccionats majoritàriament segons les dades de l'ALDC, vast tresor lingüístic que ha permès a Joan Veny conèixer multitud de dades amb les quals ha pogut fonamentar les seves valuoses aportacions.

L'apartat III és constituït per un sol estudi titulat «Gal·licisme i aragonesisme en els significants catalans de 'filaberqu'», on, després de mostrar la variació existent en la denominació d'aquesta eina de fuster, demostra que la forma valenciana *villamarquí* està relacionada directament amb l'aragonès *billamarquín*. Totes les variants, en darrer terme, vénen de l'holandès *wimmelkein*, arribat al català a través del francès i l'occità (*virabiquí*).

També l'apartat IV conté un sol article, «El valencià antic *saura* 'gralla' no és un mot fantasma», on demostra, amb generosa documentació, que aquest denominatiu que apareix a l'*Spill*, no és inexistent, com defensava Coromines. És un mot ben real, avui pareix que desaparegut de l'ús viu, que designava l'espècie *Pyrrhocorax pyrrhocorax*, gralla de bec vermell. El nom és el femení de l'adjectiu *saur* 'de color groc fosc o rogenç'.

«El valencià en la proposta del català estàndard» omple l'apartat V. Veny hi fa un repàs d'allò que ha estat la llengua estàndard històrica i de quina va ser la proposta moderna fabriana, i alerta de la dificultat d'establir un estàndard valencià modern massa recolzat en la llengua literària antiga, perquè en podria sortir una modalitat massa allunyada de la realitat parlada actual. Dins aquest escrit dedica un paràgraf a tractar de l'ortografia fabriana i de l'oportunitat de fer-hi modificacions puntuals

en casos clars i necessaris, però critica la posada en circulació, sense el beneplàcit de la Secció Filològica, de grafies com **sisplau* i **esclar*, que ens podrien dur a escriure **passilquepassi*, **vulguesnovulgues*, etc. Compartesc absolutament aquesta apreciació del Dr. Veny i crec inadmissible aquestes grafies, sobretot la d'**esclar*, on els dos components mantenen totalment la seva independència sintàctica (¿o és que hauríem d'escriure «**esclar* que jo també hi aniré!»?); allò que em sorprèn és que hagi estat un membre de la Secció Filològica, el Dr. Joan Solà, qui hagi promogut aquestes formes gràfiques, sense que hagi estat desautoritzat pels seus companys. Joan Veny, després d'aquesta crítica, exposa sumàriament l'estàndard oral proposat per la Secció Filològica el 1990, qualificat de «flexible i participatiu», amb exemples aplicats al valencià. No dubt evidentment de la intenció de fer-lo «flexible i participatiu», però sempre m'ha semblat una proposició confusa, en què la distinció d'àmbits i registres no queda gens clara, i en què la consideració de *formes pròpies*, *formes admissibles* i *formes no recomanables* pareix capritxosa. A la pràctica, ¿en què es diferencien les formes pròpies de les admissibles? Si *-iste* no és pròpia de l'àmbit general, però hi és admissible, la conseqüència és que pot ser usada dins l'àmbit general igual que les formes pròpies. ¿Val la pena aquesta distinció, que no té conseqüències pràctiques? *Tindre* i *vindre* han estat acceptats al DIEC com a formes secundàries de *tenir* i *venir*, sense cap altra connotació; en canvi, segons la proposta d'estàndard oral, com el Dr. Veny assenyala en aquest article, només són admissibles en registres informals. Ens pensàvem que totes les formes incloses al DIEC eren vàlides dins la llengua estàndard! Però és que, a més a més, els registres informals no han de ser objecte de regulació per una proposta d'estàndard, modalitat que, per definició, és només registre formal... Bé, no és aquí el lloc més idoni per a discutir la proposta, l'eficàcia de la qual m'agradaria poder constatar, però ja que és un tema tractat per Joan Veny, en el qual ell va participar activament, se'm pot permetre qüestionar-ne el plantejament, també perquè afecta el valencià, objecte del llibre i d'aquesta ressenya.

L'apartat VI inclou un altre article, «Leuconiquia i cultura popular», on tracta dels noms i de les creences relacionats amb les taquetes blanques de les ungles, a tot el domini català i amb referències a altres indrets de l'espai romànic i de l'espai germànic. És una altra demostració magistral de com sap interpretar les nombroses dades recollides.

A l'apartat VII, dóna arguments força convincents, combinant l'examen de formes antigues i de formes dialectals modernes, de la «Valencianitat del Curial», arguments que semblen realment mals de rebatre.

Finalment, l'apartat VIII, dedicat als «mestres valencians», conté un escrit sobre Manuel Sanchis Guarner, amb qualque anècdota graciosa de la seva estada a Mallorca, de qui diu que la seva decisió de traslladar-se a València el 1959 va ser «eficaç i decisiva» per al futur de la llengua; i un segon escrit sobre Germà Colón, a qui associa amb la passió per les paraules, el qual va conèixer quan era estudiant de Filologia Romànica a Barcelona. Amb Germà Colón, Joan Veny ha compartit tota la vida d'investigador, tot

i que Colón s'instal·là a Suïssa, i en coneix al detall les importantíssimes aportacions al coneixement del lèxic català i romànic, així com a la lexicografia i a l'etimologia. Del conjunt en fa un repàs i en destaca els mèrits principals, tants que desborden les possibilitats d'aquesta modesta ressenya.

En definitiva, una delícia filològica, aquests estudis valencians de Joan Veny.

JAUME CORBERA
Universitat de les Illes Balears

Joaquim Espinós Felipe, *Història d'un entusiasme. Nietzsche i la literatura catalana*, Lleida, 2009, Pagès.

Aquest llibre fou guardonat amb el 25è Premi d'Assaig Josep Vallverdú 2008, convocat per l'Ajuntament de Lleida, a través de l'Institut Municipal d'Acció Cultural, i per la Diputació de Lleida, a través de l'Institut d'Estudis Ilerdencs. Els membres del jurat foren: Francesc-Marc Àlvaro, Josep Gifreu, Ferran Sàez, Francesc Torralba, Cristina Junyent (secretària).

La figura controvertida del pensador alemany Friedrich Nietzsche continua avui en dia despertant interès. L'estudi del professor Espinós que ens ocupa se centra en la influència que va tindre en els escriptors de la nostra literatura al llarg de tot el segle xx fins l'actualitat. Des de ben prompte, les idees d'aquest filòsof suscitarren una gran atracció entre els escriptors catalans, que encara avui continua. Al present assaig es pot seguir aquesta petjada de Nietzsche des dels autors modernistes com Joan Maragall fins als més actuals com Enric Sòria. Podem veure, més que no la filosofia d'aquest gran pensador alemany, l'adaptació literària que han fet sobre les teories nietzscheanes els escriptors de casa nostra a les seues obres, com les han aplicat en la seua pròpia concepció vital i, en alguns casos, literària.

Joaquim Espinós Felipe (Benilloba, 1962) és professor de Literatura Catalana Contemporània a la Universitat d'Alacant. Crític literari i autor de diversos llibres sobre la literatura catalana de postguerra, ha publicat nombrosos articles d'investigació a revistes especialitzades, així com els llibres *La poètica de l'imaginari* (1999), *La imaginació compromesa. L'obra d'Agustí Bartra* (1999), i *Literatura creativa* (2000). Exerceix també la crítica literària en la revista *Caràcters* o el diari *Información* d'Alacant. Pel que fa a l'obra de creació, ha publicat les novel·les *La devastació violeta* (1991), *Ombres en el riu* (1995), o *El cervell de la serp* (2007).

L'assaig es presenta dividit en quatre apartats, formats per capítols breus, que atenen quatre etapes cronològiques, modernisme, noucentisme, postguerra i època actual. L'estudi està encapçalat per un «Pròleg», on a mode de presentació i justificació ens parla sobre la importància i incidència d'aquest filòsof alemany en tot Europa: «Existeix, en la història cultural d'occident, un abans i després de Nietzsche» (p. 9). La nova filosofia que anà definint aquest pensador canvià per complet els vells

dogmes europeus socials i culturals mitjançant la crítica exhaustiva de la religió, la cultura i la filosofia amb la «deconstrucció» dels conceptes que les integraven. Si bé la característica definitiva de Nietzsche no és tant la temàtica que tractava sinó l'estil «poètic i lúcid» i la subtilesa amb què ho feia, va ser l'autor que va introduir, com cap altre, una cosmovisió que reorganitzà el pensament del segle xx.

El professor Espinós contrasta aquests primerencs aspectes positius amb dos de negatius que restaren importància a la influència nietzscheana en la nostra literatura: els mites que creà –sobretot el del superhome– foren interpretats i usats per diverses ideologies posteriors, que van des de l'extrema dreta (nacionalsocialisme alemany) a l'extrema esquerra (anarquisme). I, per altra part, l'afrancesament que impera en la cultura catalana precisament des del modernisme.

A títol personal, l'autor de l'assaig ens conta com s'inicià el seu interès per Nietzsche. L'estudi de l'imaginari d'Agustí Bartra fou el punt de partida. Després, el contacte amb altres autors imposà la idea «que havia de dedicar un llibre a dibuixar la dilatada i laberíntica presència de Nietzsche en les lletres catalanes» (p. 11). La incidència d'aquest filòsof en la literatura assagística es pot veure en els nostres grans conreadors del gènere i no sempre a favor de la seua ideologia, com per exemple en el cas de Joan Fuster.

La primera part, *L'impacte inicial. Els orígens modernistes*, apareix formada per dotze subapartats dedicats a l'anàlisi descriptiva de la presència del filòsof en l'obra dels autors modernistes, mostra l'impacte inicial de la figura de Nietzsche i l'entusiasme que es creà al seu voltant, les discussions que motivà i, en definitiva, com fou de decisiva la seua influència en aquest moviment de les primeries del segle xx. Des de les primeres notícies a les revistes *L'Avenç*, *Catalònia*, després a *Juventut* i *Pèl & Ploma* i dels seus col·laboradors fins als últims moments del moviment. «Malgrat el caràcter pioner d'Alexandre Cortada i Joan Brossa, és amb Joan Maragall que la recepció nietzscheana assoleix, per la consistència i la constància amb què s'hi manifesta, la majoria d'edat» (p. 27). Si bé J. Maragall fou el millor traductor i comentarista de l'obra nietzschiana, fou Pompeu Gener qui més esforços dedicà a la seua difusió. A més dels autors d'assaig modernista, al teatre i a la novel·la del moment es troben mostres de l'individualisme nietzscheà encarnat en els herois protagonistes, com en el cas de Joan Puig i Ferrer o Josep Pous i Pagès.

A la segona part, i seguint el flux cronològic, l'autor ens parla del *Noucentisme i postnoucentisme: una persistència difusa i minvant*, i descriu en dels vuit apartats l'empremta del pensador alemany en autors tan significatius com Eugeni d'Ors, Josep Pla o Llorenç Villalonga, en els quals va persistir aquesta influència d'una forma o d'una altra. Siga com siga, la presència del filòsof en el noucentisme va anar «minvant» lentament i continua fins l'intent restaurador de Josep Pla. Cal una menció especial als textos aforístics de Salvat-Papasseit a *Un enemic del poble*, on el poeta es declara seguidor d'aquest pensador. Malgrat tot, als anys vint i trenta la influència de Nietzsche perd consistència entre els escriptors, exceptuant el cas ja apuntat de Josep Pla –i no

sempre. La relació de Llorenç Villalonga no deixa de ser curiosa, ja que l'escriptor mallorquí entrà en contacte amb l'autor alemany a través de la *Revista de Occidente* i els textos d'Ortega y Gasset en castellà.

Dins de la tercera part, *L'exili del pensament*, amb cinc apartats dedicats a altres tants escriptors, Espinós ens mostra com l'obra i les idees nitzscheanes patiren la imposició de la censura franquista per la importància que adquiriren l'Església i els seus ensenyaments durant la postguerra. Per tant, la seua presència serà palesa bé des d'autors exiliats com Agustí Bartra, o silenciats com Joan Fuster. La relació d'aquest últim autor amb Nietzsche es basa en el rebuig; el posat antinietzscheà de Fuster es fa patent en molts del seus textos. Tot i que la major diferència entre tots dos és l'estil d'escriptura: més irònica en el nostre autor, més lírica en l'alemany; per a Espinós, els dos autors tenien «el mateix escepticisme antifilosòfic» (p. 161) i en els aforismes acurten distàncies.

Per acabar el repàs de la figura de l'escriptor alemany sobre els nostres autors, J. Espinós mostra l'època actual en la quarta part titulada *Ecos contemporanis*, on exposa la seua significació i vigència en l'obra d'escriptors com Enric Sòria i Joan Garí. En els assaigs del primer apareixen molt sovint referències directes al mestratge de Nietzsche produïdes per l'entusiasme i admiració que sent Sòria per l'autor, que va conèixer a través del seu interès pel Modernisme. Aprofitant el ressorgiment de l'obra del filòsof alemany en la Transició, Sòria reivindica el caràcter anàrquic i creador del pensament nietzscheà.

L'assaig que ens ocupa es completa amb l'aportació d'una exhaustiva *Bibliografia citada*, on es poden resseguir totes les obres consultades i analitzades dels autors presentats en l'estudi.

Aquest llibre recull la recepció, la presència, l'entusiasme i la crítica que Friedrich Nietzsche despertà entre els autors de llengua catalana. La gran quantitat d'obres aportades i analitzades per Joaquim Espinós proporciona una visió completa i actual sobre «l'entusiasme» que aquest autor provocà, tot i que no fou igual en totes les èpoques, i que avui és vigent encara. L'aportació d'aquest assaig a l'estudi dels nostres principals autors és valuosíssima si tenim en consideració que no sols ha presentat els textos assagístics, on es podia veure fàcilment la petjada nietzscheana, sinó també els textos literaris com la novel·la o el teatre, on hi ha hagut no pocs herois i protagonistes deutors de Nietzsche per les característiques del seu tarannà. Destaca, també, la voluntat del nostre autor per no amagar la valoració crítica que feren alguns escriptors sobre aquest filòsof i les seues doctrines. Possiblement, Maragall, Pla, Fuster i Sòria mereixerien major dedicació en aquest estudi per la seua aportació a la difusió, el coneixement i la vigència d'aquest filòsof, que, al segle XIX, s'atreu a pensar de manera diferent i qüestionà les «grans veritats» establides. Un estudi del tot recomanable.

PURA SANTACREU BERENGUER
Universitat de València

Marco Antonio Coronel Ramos (introd., ed., trad. i notes), *Pasiones irracionales en la época de la razón. El «Tratado de las pasiones» de Manuel Martí, deán de Alicante, (1663-1737)*, València, 2009, Institució Alfons el Magnànim, 391pp.

Les teories dels afectes, amb la conceptualització, delimitació, regulació i classificació de les passions, no són solament una dissecció de l'ànima humana en la seva dimensió filosòfica i ètica, sinó que també tenen derivacions en la dimensió artística, perquè precisen el sentit de les passions que esclaten en obres literàries, musicals, pictòriques o escultòriques, i la manera com cada època concebia els efectes que aquestes arts generen en els receptors: temença, compassió, dolor, angoixa, tristesa, alegria, sorpresa, il·lusió, desig... Per això és una molt bona notícia que Marco Antonio Coronel Ramos recuperi ara un text tan poc accessible com el *Tractatus de animi affectionibus* de Manuel Martí, redactat entre 1707 i 1708, una obra breu i inacabada que Gregori Mayans va aconseguir imprimir a Madrid el 1735 i a Amsterdam el 1738, com apèndix als *Epistolarum libri duodecim* de Martí. El volum a cura de Coronel Ramos conté l'edició crítica del tractat de Martí, la seva traducció al castellà, ben anotada, i una extensa introducció sobre l'obra i sobre el tractament de les passions al món antic.

El *Tractatus de animi affectionibus* estableix quatre passions bàsiques—*aegritudo* (aflicció), *metus* (por), *voluptas* (complaença), *libido* (desig)— i descriu sumàriament 54 emocions. Vincula a l'aflicció *tristitia* (tristesa), *angor* (angoixa), *anxietas* (ansietat), *moeror* (abatiment), *luctus* (dol), *afflictatio* (mortificació), *aerumna* (abatiment), *molestia* (malestar), *solicitududo* (inquietud), *dolor*, *cruciatus* (suplici), *lamentatio* (lament), *quiritatio* (plany), *desperatio* (desesperació), *invidentia* (enveja), *livor* (lividesa), *aemulatio* (emulació), *obtrectatio* (gelosia), *rivalitas* (rivalitat), *miser cordia*, *commiseratio* (commiseració) i *poenitentia* (penediment). A la por, *pigritia* (mandra), *desidia*, *ignavia* (pusil·lanimitat), *inertia* (inactivitat), *verecundia* (vergonya), *pudor*, *suspicio* (sospita), *diffidentia* (desconfiança), *timor* (temença), *pavor* (esglai), *terror*, *formido* (sorpresa), *conturbatio* (torbació), *tumultus* (pànic), *horror*, *tremor* (esgarrifança), *trepidatio* (convulsió), *consternatio* (consternació), *exanimatio* (defalliment), *religio* (superstició). A la complaença, *alacritas* (vivesa), *hilaritas* (hilaritat), *laetitia* (alegria), *delectatio* (delectança), *exsultatio* (vehemència), *gaudium* (gaudi), *oblectatio* (atracció), *cachinnatio* (rialla), *iactantia* (jactància), *asmenismus* (satisfacció), *goetia* (il·lusió) i *malvolentia* (malvolença). I queda per desenvolupar el territori del desig.

Les definicions de Martí, en alguns casos molt properes a tractats renaixentistes com el de Scaligero, se centren en les causes que originen cada afecte, en els símptomes dels que els pateixen i en la seva etimologia, però donen poques pistes sobre les connexions entre els diversos afectes i encara menys sobre la regulació del seu ús. L'austeritat informativa de Martí es pot interpretar com un empirisme extrem, però segurament té a veure també amb el caràcter inconclús d'un tractat, en paraules del

mateix Martí, «sense començament ni final i sense el poliment de la revisió», de manera que les informacions acumulades haurien pogut generar comparacions i valoracions més aclaridores.

Tot i que les reflexions de Martí no s'insereixen en cap concepció global del coneixement o de l'ànima, sí que deixa clar des de l'inici que les passions no expansionen l'ànima, sinó que l'afebleixen i que un ésser humà greu i savi hauria de defugir-les. La connexió d'alguns dels afectes descrits al tractat amb els efectes que les poètiques assignen a la literatura són evidents, tot i que Martí no en faci cap esment. En canvi, sí que exemplifica algunes passions a partir de ficcions literàries: el luctus (dol) d'Aquil·les davant la mort de Patrocle a l'*Odissea* o el de Cleòpatra per Marc Antoni a les *Vides paral·leles*; la pigritia (mandra) de Misides a l'*Andriana* de Terenci; la conturbatio (torbació) amenaçant que el sol és capaç de mostrar-nos, tal com explica el llibre primer de les *Geòrgiques*; la trepidatio (convulsió) de Turn lluitant amb el lleó a l'*Eneida* o la de Priam quan Alexandre es prepara per lluitar amb Menelau a la *Il·líada*; la religio (superstició) dels romans a l'*Eneida*... L'anàlisi dels passatges literaris al·ludits al *Tractatus* hauria estat un element objectivador de les passions de què tracta i, al mateix temps, hauria permès il·lustrat la gens irrellevant connexió entre literatura i emocions, des de l'òptica de Martí.

La traducció castellana de Coronel Ramos, no sempre fàcil d'establir, i la seva extensa i documentada anotació, sens dubte superen la concisió informativa de Martí, detecten fonts, estableixen pertinents comparacions amb altres tractats i mostren el sistema de treball de l'autor, en definitiva, ens situen en bones condicions per a la comprensió del *Tractatus de animi affectionibus*. L'àmplia introducció (pp. 13-169) subministra moltes informacions sobre el context històric en què es va interrompre la redacció de l'obra, durant la guerra de Successió, i sobre el complex procés d'impressió, instigat per Gregori Mayans, però també presenta encertadament el bagatge intel·lectual i els interessos filològics de Manuel Martí i situa el tractat en la sèrie de reflexions sobre les passions, des dels estoics fins als il·lustrats.

La visió panoràmica del tractament de les passions a Europa des del món clàssic fins a la Il·lustració conté referències als tractats més importants i quadres descriptius i comparatius clarificadors. Evidentment el fresc europeu podria ser més espès, sobretot perquè els tractats que analitzen les passions no responen ni a una única tipologia ni a un únic objectiu. Per exemple, obres com el *Del sublim* del pseudo-Longí o *Sobre les formes d'estil* d'Hermògenes també subministren informacions rellevants sobre la qüestió, convenientment recuperades a partir del Renaixement. Però és fonamentalment a l'àmbit català on hauria estat més útil densificar el corpus, intentant incorporar totes les peces valuoses que tracten la qüestió, per tal d'examinar així l'obra de Martí en l'evolució del tractament dels afectes a l'edat moderna.

Un dels tractats més valuoses i rellevants a tenir en compte hauria de ser la *Retòrica cristiana* de Joan Baptista Escardó, excel·lent síntesi, en clau inequívocament

barroca, de les reflexions passionals d'Aristòtil, Ciceró, Quintilià i sant Agustí. Escardó indica la importància que un orador sàpiga simular ell mateix i infondre en els altres les passions, estableix un catàleg succint d'emocions, en el qual introdueix les llàgrimes, i dedica una trentena de folis a explicar com «facilitar la moció de afectos, especialmente de las lágrimas», bo i precisant com preparar l'auditori per rebre-les, quines faccions i sons han d'acompanyar-les o quines imatges es poden introduir. L'exaltació passional d'Escardó és fàcilment contrastable amb les reflexions d'Andreu Piquer sobre la contenció emocional a la *Filosofia moral para la juventud española*, un tractat divulgatiu però clarament il·lustrat. També del primer editor del tractat i del primer biògraf de Martí, Gregori Mayans, es podrien tenir en compte més obres que tracten de les passions: per exemple, al seu *Arte de pintar* dedica un capítol a «De los afectos representados en las figuras», on cita elogiosament l'*Expression des passions de l'âme* de Charles Le Brun.

Aquests punts de referència podrien ajudar a determinar amb més precisió fins a quin punt Martí escriu «en la época de la razón» o se'n situa encara al marge. Coronel Ramos considera, en un camí interpretatiu ja iniciat per Antonio Mestre, que Martí es mou en els paràmetres de l'humanisme, però potser hauria estat útil precisar que la vinculació de Martí a l'humanisme no és cap apreciació epocal sinó que designa estrictament una activitat intel·lectual originada al segle xv. Altres consideracions més generals sobre el Renaixement mereixerien ser matisades: per exemple, l'escepticisme es considera un element característic del Renaixement, tot i que «no proviene tanto de trabadas posiciones filosóficas, en las que se cuestionan las potencias cognoscitivas del hombre, sino que procede más bien de las prevenciones paulinas frente a todo tipo de conocimiento que envanezca al hombre con las cosas de este mundo» (p. 15). Les apreciacions paulines són certament presents en alguns textos dels segles xv i xvi, tanmateix no semblen l'aspecte que defineixi l'època, de fet se situen als antípodes d'un tret característic de l'edat moderna, la visió positiva de la *curiositas*. En aquest sentit es podria diferenciar un escepticisme medieval, basat en fonts paulines, un escepticisme renaixentista, vinculat a la recuperació de fonts clàssiques i al poliperspectivisme i un escepticisme barroc, sempre dubtós de les possibilitats i els límits del coneixement humà.

Per damunt de consideracions puntuals, el conjunt que formen el tractat de Martí i la glosa, anotació i introducció de Coronel Ramos és consistent i útil, de manera que ja des d'ara podem disposar moltes esperances en la col·lecció d'Estudis Clàssics que aquest volum inaugura.

JOSEP SOLERVICENS
Universitat de Barcelona

Derek Bickerton, *Bastard tongues: a trailblazing linguist finds clues to our common humanity in the world's lowliest languages*, New York, Hill and Wang, 2008. 270 pp.

Bastard tongues és un llibre de lingüística força atípic: s'estructura entorn de la biografia de l'autor, explicada en primera persona, que actua de fil per resseguir i defensar la seva aportació al camp de l'estudi de pidgins i criolls i de la comprensió del llenguatge humà en general. El to, a més, és extremadament informal, gens acadèmic i sovint prou provocatiu. No hi ha, per exemple, referències bibliogràfiques en el sentit habitual (en el cos del text se citen alguns treballs, i al final s'hi donen recomanacions de lectura, i res més), i en canvi sí que inclou una bona colla d'anècdotes, opinions estrictament personals i fins i tot alguna xafarderia més o menys sucosa. Tot i que l'objectiu del llibre és explicar i defensar una teoria sobre el llenguatge i un recorregut intel·lectual, l'estil informal i l'estratègia biogràfica contribueixen a una lectura atractiva.

Justament el començament sembla una peça publicitària per a engrescar futurs lingüistes: trobem Bickerton en un atol desert del Pacífic amb platges de sorra blanca i palmeres, un paradís natural. Què hi fa, un lingüista, abandonat tot sol en una illa deserta? Aquest és el punt de partida de la seva història personal i intel·lectual, que comença a Ghana fent de professor de literatura anglesa. Decebut per aquest ofici, s'apunta a un curs de lingüística i en queda fascinat. El seu primer destí en aquest nou camp és la Guyana, on va amb l'encàrrec d'estudiar per què els nens guyanesos solen fer uns exàmens d'anglès força deficients. Llavors es creu que és perquè parlen una mena d'anglès barrejat (d'aquí el títol irònic de *Bastard tongues*), anomenat *creolese*, que els provoca interferències. Bickerton, doncs, descobreix les llengües criolles i no perd ni un segon a procurar millorar els exàmens d'anglès de la quitxalla.

El llibre va exposant a partir d'aquí la deriva que porta l'autor a la formulació d'una nova hipòtesi sobre la formació de les llengües criolles: l'anomenada «hipòtesi del bioprograma lingüístic», la qual, a més, té grans conseqüències per a la comprensió del llenguatge humà en general: «Si els criolls els produïa la mainada a partir de l'exposició a un pidgin, i si s'assemblen entre ells independentment d'on es produeixen, podria ser que el LAD [el *Language Acquisition Device* chomskià] contingüés (o fins i tot consistís en) un programa biològicament fonamentat, o «bioprograma», alguna cosa que permetés que la mainada que rep una exposició lingüística confusa i/o inadequada creï una llengua humana completa» (p. 110).¹ Segons Bickerton, les semblances estructurals que diferents criolls presenten entre si (i que altres autors

1. If Creoles were produced by children from pidgin input, and if they were substantially similar wherever they were produced, it could be that the LAD contained (or even consisted of) a biologically based, or «bioprogram» for short—something that would enable children receiving confused and/or inadequate linguistic input to still create a full human language.

abans que ell havien subratllat) no es poden justificar amb els dos factors explicatius clàssics de la lingüística històrica: l'origen comú i el manlleu. Tradicionalment, si dues llengües presenten semblances, o bé provenen del mateix ancestre lingüístic, o bé una ha manllevat el tret comú de l'altre. Tanmateix, per establir un parentiu cal una base lèxica: «Mai no s'han assignat dues llengües a una mateixa família sobre la base de semblances gramaticals llevat que també comparteixin un important conjunt de cognats» (p. 85).² Però segons l'autor aquests cognats, per exemple entre criolls atlàntics i el crioll de Hawai, es limiten a manlleus de l'anglès. Per tant, «la difusió entre les dues àrees no seria ni tan sols un camí de sentit únic: seria un carreró sense sortida, una via morta» per explicar les semblances mútues entre criolls allunyats (p. 86).³ De manera que Bickerton desautoritza tot el sector d'estudis criolls que intenta demostrar la possibilitat d'un o diversos protocriolls que estarien a la base dels criolls actuals (el que, a vegades no sense desdeny, l'autor anomena «difusionistes»), encara que a vegades ha d'admetre que també a Hawai —si més no en el pidgin— es troben manlleus inexplicats, com ara el mot *pikinini*, d'origen portuguès i documentat abans de l'arribada del primer immigrant d'aquesta llengua, i molt comú en els criolls atlàntics. L'autor, però, no admet que *pikinini* pugui venir d'un crioll atlàntic o americà, ja que en aquestes llengües el mot significa «criatura», mentre que a Hawai vol dir (com l'etím portuguès, diminutiu de *pequeno*), «petit».

Així doncs, calia buscar una explicació alternativa a la curiosa constatació de semblances gramaticals entre criolls molt allunyats, semblances que tampoc no es troben en les llengües que són a l'origen de bona part del lèxic d'aquests criolls (generalment, les típiques llengües colonials: anglès, francès, portuguès i, en pocs casos, espanyol). El bioprograma és la resposta de Bickerton, llançada el 1975. Tanmateix, «tothom en l'àmbit dels estudis criolls la va rebutjar» (p. 111). Per l'autor, les raons, però, no són estrictament científiques: l'antigenerativisme del moment per una banda (l'innatisme s'identificava amb el generativisme); la no adscripció de l'autor al generativisme ortodox per l'altra («Jo mai no havia fet la visita obligatòria al MIT, mai no m'havia assegut als peus del mestre. I les idees noves se suposa que van de Massachusetts a Hawai, no viceversa.» p. 111).⁴

La convicció que la teoria era correcta va dur Bickerton a dissenyar un experiment que suposadament havia de furnir evidències definitives al respecte. Juntament amb el lingüista Tom Givon, va tenir la idea d'aïllar un grup d'adults i de mainada de diferents orígens lingüístics, per tal d'observar si, com preveia la teoria, els adults formarien un pidgin i en canvi els nens crearien un crioll que a més presentaria una gramàtica

2. No two languages had ever been assigned to the same family on the basis of grammatical resemblances unless they also shared a sizable stock of cognates.

3. ...diffusion between the two areas wasn't even a one-way street—it was a blind alley, a dead end.

4. But I'd never paid my obligatory visit to MIT, never sat at the feet of the master. And new ideas are supposed to travel from Massachusetts to Hawaii, not vice versa.

amb característiques comunes als altres criolls. D'aquí que el llibre comenci amb el lingüista en una illa deserta: busca escenari per a l'experiment, que finalment no va ser autoritzat ni finançat per les autoritats acadèmiques nord-americanes i no es va poder dur a terme (Bickerton afirma al final del llibre que el milionari que financi aquest experiment passarà a la història!).

La recerca per fonamentar la hipòtesi del bioprograma, però, continua. Bickerton presenta diferents arguments contra els seus detractors, basats en successives dades que ell mateix i altres estudiosos van descobrir sobre la història social dels llocs on es va desenvolupar algun crioll o bé la seva descripció lingüística. Surinam és un capítol especialment rellevant pel fet que allà s'hi poden trobar dos criolls molt allunyats del superstrat (els criolls presenten continus i se suposa que les versions més basilectals han de fornir dades més útils per a caracteritzar-los, menys atribuïbles a la influència de la llengua dominant colonial). Aquí l'autor explica, per exemple, les similituds estructurals entre sranan i saramaca, per bé que cadascun dels dos criolls tria com a base opcions lèxiques diferents: per marcar el plural, ambdós recorren a l'ús del pronom de tercera persona plural de l'anglès, però mentre el sranan ho fa sobre la base de la forma acusativa (them), el saramaca tria la forma nominativa (they). O per formar la partícula interrogativa «on», el sranan tria com a base «place» i el saramaca «side». Encara: per formar l'interrogatiu «per què», el saramaca fa servir literalment els mots «què-fa» (igual que el català «què ho fa?»!), i el crioll de Guyana també. Un calc? Segons l'autor, no hi ha cap contacte documentat, malgrat la proximitat geogràfica, entre saramaca i crioll guyanès. Si no s'accepta el programa biològic (que Bickerton també anomena «plantilla mental», *mental template*), «coses com aquestes són senzillament inexplicables» (p. 182).⁵

La següent escala es refereix a la qüestió dels verbs serials. Són presents als criolls atlàntics, i s'atribueixen al substrat africà occidental (del grup de llengües kwa), d'on provindrien molts dels esclaus portats a la zona. Ara bé, Bickerton diu trobar verbs serials al seselwa i al morisyen, criolls del Pacífic que no tindrien documentats substrats africans amb aquesta construcció. Aquí la discussió amb els substratistes rau en la interpretació de les dades: són o no són autèntics verbs serials allò que Bickerton observa al seselwa? L'autor, naturalment, té la convicció que ho són i que, per tant, els qui atribueixen a les llengües prèvies dels esclaus deportats l'estructura dels criolls no tindrien tampoc raó. D'altra banda, si el substrat justifica certs trets sintàctics dels criolls, aquests trets ja haurien de ser en el pidgin que suposadament els va precedir i que en constituïria la base (de manera que un crioll seria el resultat de l'«expansió» d'un pidgin). Però segons l'autor, si més no pel que fa a Hawai no hi ha cap semblança entre pidgin i crioll. A més, mentre que en el pidgin s'identifica de seguida la primera llengua del parlant, els parlants de crioll no revelen trets del passat lingüístic dels seus ancestres. Segons Bickerton, això

5. stuff like this is just plain inexplicable.

és perquè el crioll és una creació, gràcies a l'activació del bioprograma, de la generació de nens exposats al pidgin, i no pas una expansió d'aquest.

La darrera carta en l'argumentació a favor del bioprograma és la de les llengües de signes. És conegut el cas de Nicaragua, que donaria suport a la idea que són els nens qui «creen» el crioll en absència de suficient evidència lingüística (i en una sola generació), i no pas la comunitat de parlants adulta mitjançant l'expansió d'un pidgin.

No es pot negar que *Bastard tongues* fa la impressió de ser un llibre en què l'autor s'ho fa venir bé per tenir raó (però qui no ho fa?). El to i la intenció del llibre no permeten llargues exposicions de dades lingüístiques, sinó més aviat explicacions sumàries per fer entendre les grans idees. Segurament els especialistes en criollística hi trobaran a faltar un munt de dades que, si més no, qüestionen les afirmacions de l'autor. Ara bé, tampoc no es pot negar que és un llibre apassionant, una mica estrambòtic, divertit (sobretot per a qui agradin els estirabots), suggerent i simpàtic. No és un llibre erudit i minuciós, sinó tot el contrari, un llibre de grans idees generals, la qual cosa s'agraeix si un no és ja un especialista del tema. Són les grans idees el que al capdavall impacten en el saber i romanen, i no pas l'imprescindible però avorrit treball de formigueta que les ha de validar o falsar.

PERE COMELLAS
Universitat de Barcelona

Enric Cassany, *Gènere i modernitat a la literatura catalana contemporània*, Lleida, Punctum & GELCC, 2009, 141 pp.

Gènere i modernitat a la literatura catalana contemporània és una obra que s'ha fet en el marc del projecte de recerca de la Universitat Autònoma de Barcelona *Concepcions i discursos sobre la modernitat de la literatura catalana del segle xx*. Aplega les ponències, les comunicacions i els debats que van constituir el I Congrés internacional *Gènere i modernitat a la Catalunya contemporània: escriptores republicanes*, organitzat pel Grup d'Estudis de Literatura Catalana Contemporània, responsable del projecte.

El punt de partida d'aquest congrés és la celebració del centenari de l'escriptora barcelonina republicana Maria Teresa Vernet. D'una banda, i segons els organitzadors, és una bona oportunitat per a retre-li homenatge i situar-la en el lloc que li correspon dins de la tradició literària i, d'altra, és un bon pretext per a estudiar la dona com a tema literari i la imatge de l'escriptora en el conjunt de la literatura catalana contemporània.

Cal remarcar que les comunicacions dels participants del congrés tracten majoritàriament autores contemporànies a Maria Teresa Vernet o posteriors, però també apareixen autores anteriors perquè es consideren models de referència de les escriptores més joves. A més a més, i encara que en menor grau, resulta fonamental la idea de modernitat, que es vincula de manera estreta amb la imatge de l'escriptora.

Aquest volum no es proposa dir l'última paraula del tema tractat, sinó que planteja un estat de la qüestió pel que fa als estudis sobre la literatura catalana d'autora. Com s'indica en la presentació, «amb l'esperança que serveixin per estimular la reflexió sobre uns aspectes majors, però encara poc estudiats, de la literatura catalana contemporània».

El llibre s'estructura en tres parts, cadascuna de les quals inclou tres estudis. A més, la segona i la tercera part disposen d'un apartat final de debat on apareixen transcrits les discussions que es van originar en alguns moments del congrés i que van aportar un intercanvi d'opinions i perspectives molt interessant i profitós.

Al debat de la segona part, *Personatges femenins i modernitat en les lletres catalanes contemporànies*, cal destacar dues discussions, d'una banda el tractament que es fa del personatge femení de *La bufetada*, l'Anneta, i els trets de modernitat que, segons els especialistes, aporta la peça d'Oller. I, d'altra, les aportacions i diverses lectures que es fan de l'obra de Trabal i de com evita la temàtica sexual.

A la tercera part, *La imatge de l'escriptora moderna en les lletres catalanes contemporànies*, trobem un debat entorn de la selecció de poetes d'una antologia que es va fer de la literatura catalana dirigida a l'ensenyament i es discuteix sobre el paper de l'escriptora, que queda exemplificat amb la figura de Víctor Català.

Si revisem les comunicacions i les ponències d'aquest volum, trobem que hi ha una evolució temàtica al llarg de l'obra ja que la primera part, *Gènere i modernitat a la Catalunya contemporània*, tracta de manera gènérica la relació entre la dona i la literatura catalana, o bé a través d'estudis sobre el gènere, o bé a partir de l'anàlisi d'obres. La segona part del llibre se centra en el tractament que donen els escriptors catalans contemporanis als personatges femenins i, finalment, la tercera part repassa la imatge de l'escriptora moderna en les lletres catalanes.

Al primer estudi, *Esriptores, gènere i estudis literaris: caminant pel carrer en fement als textos urbans*, Montserrat Lunati estudia els contes urbans de Mercè Ibarz per explicar com s'insereix en l'espai de la ciutat la figura femenina, que per a molts representa l'esperit de la modernitat. Lunati contrasta de manera significativa la figura masculina de Baudelaire (*flâneur*) i la figura femenina d'Ibarz (*flâneuse*) i reconeix que la dona literària que vulga apropiarse del carrer ha de reinventar la seua relació amb la ciutat i ha d'alterar la tradició. Segons aquesta autora, els contes d'Ibarz representen magníficament aquesta reinvençió, aquesta intenció de «feminitzar la ciutat».

Marina Gustà, a *Els estudis de literatura d'autora a Catalunya*, revisa les diverses manifestacions de la història de la literatura catalana que s'han ocupat de les escriptores catalanes. La revisió (o «passada», com indica Gustà) que duu a terme s'estructura en tres parts. La primera part s'ocupa de les obres generals, on destaca com l'«aportació més important en aquests estudis» la tesi doctoral de Neus Real, *Dona i literatura als anys 30. La narrativa de les escriptores catalanes fins a la guerra civil*, que qualifica de meticulosa i brillant. La segona part se centra en les edicions, especialment en l'editorial

La Sal Edicions de les Dones i remarca que actualment no hi ha cap col·lecció dedicada a publicar obres o estudis teòrics d'escriptores en català. Finalment, la tercera part concreta en casos d'autores puntuals com ara Rodoreda o Català (que han obtingut el reconeixement d'un autor de primera) o Salvà, Capmany i Roig.

Elizabeth Russell, a *Els estudis de gènere a Catalunya*, explica que no farà cap referència a la literatura catalana, sinó que tractarà els estudis de gènere a partir de la seua experiència personal i de tres articles que considera rellevants on es tracten la història literària de les dones, alguns estudis feministes i l'escriptura femenina. Russell conclou afirmant que desgraciadament els estudis de dones no disposen del reconeixement oficial encara i, citant la ressenya que fa Montserrat Palau del Llibre Blanc, demana que s'hi faça pinya per aconseguir-ho.

Al quart estudi, *Dones del seu temps: notes sobre les figures femenines en les novel·les de Narcís Oller*, Enric Cassany utilitza els personatges principals femenins de l'obra d'Oller (Toneta de *La Papallona*, Agneta de *La bufetada*, Delfineta de *La febre d'or* o Pilar de *Pilar Prim*) per evidenciar la importància d'aquests testimonis que exemplifiquen la condició femenina del seu temps de manera conscient i intel·ligent, com apunta Cassany.

Margarida Casacuberta, a *Imatges literàries de la dona en la literatura del modernisme: el cas de Santiago Rusiñol*, inicia el seu estudi amb l'obra *Solitud*, que considera que és representativa justament perquè s'erigeix com una excepció, ja que és l'única de l'època a la literatura catalana que reflecteix la condició femenina en el món modern. Casacuberta ho demostra comparant el personatge de Mila de Víctor Català amb el personatge de Nora d'Ibsen. D'altra banda, explica el cas peculiar de Santiago Rusiñol, capdavanter del Modernisme però incapaç de recrear la dona moderna actual ja que, en paraules de la mateixa, «és també un dels emblemes de les limitacions del moviment en relació amb la modernitat».

Els personatges femenins de Francesc Trabal, de Teresa Iribarren, demostra que els caràcters femenins de *L'home que es va perdre* i *Quo vadis, Sánchez?* (on destaquen Sílvia, Llucietta Virgili, Joana, Isabel, Eliana i Genoveva) no són importants com a personatges, sinó que més aviat són evocacions de figures literàries (Sílvia és la rèplica de Hedwiga, el personatge femení d'una novel·la de Blaise Cendrars) o filmiques (Isabel actua com Mary, el personatge femení de la pel·lícula *El Colegial* de J.W. Horne). La importància radica en el fet que l'ús treballat de referents literaris i cinematogràfics (siga per noms, siga per accions) és símptoma de modernitat.

Jordi Castellanos, a *Víctor Català, la modernitat i la llibertat de l'escriptor*, reprén i aprofundeix el tema que Margarida Casacuberta ja havia iniciat, encara que ara ja no és el personatge femení el tema que cal tractar sinó la figura de Víctor Català i, més concretament, la seua condició d'escriptora. Per palesar aquesta imatge d'escriptora, Castellanos es fa servir de tres punts diferents: una carta a Francesc Matheu que demostra una clara consciència de l'ofici d'escriptor, el text que li dedica Carner a *La*

Cataluña, on reconeix la magnitud de l'escriptora i una carta al seu deixeble Tomàs Roig i Llop que destaca per la clara referència a la llibertat de l'escriptor.

Maria Àngels Anglada. «*Dona de lletres*», de Francesc Foguet, ens presenta el vessant articulista i de crítica literària d'una de les escriptores més sòlides de la literatura catalana. Ho fa mitjançant els seus articles dedicats a la defensa de la identitat catalana, la resistència lingüística i cultural, i la reivindicació d'un lloc per a la dona en la cultura, amb els quals justifica que Anglada és una dona de lletres, com assenyala Foguet, «un model exemplar d'intel·lectual compromesa», ja que l'escriptora sabia molt bé el paper que havia d'assumir l'escriptor en la societat.

Finalment, l'últim estudi, *La dona i la poesia en la literatura catalana del segle XX* de Jaume Aulet, repassa, a grans trets, la relació de la dona i la poesia des del Modernisme fins a l'actualitat. Aulet utilitza les antologies poètiques d'aquest període per mostrar que «les suposades característiques genuïnament femenines» o que «la hipotètica sensibilitat femenina» que alguns estudiosos han observat en escriptores com ara Maria Antonia Salvà, Maria Mercè Marçal o Cèlia Viñas no fa que existisca necessàriament una caracterització específica de la poesia femenina, ja que el valor literari de l'obra prové de la capacitat de construcció d'un món a través del llenguatge i, per tant, el context seria major condicionador que el gènere.

A tall de conclusió, només ens queda per destacar la diversitat de material que apareix a l'obra, sempre respectant un fil conductor on el paper de l'ofici d'escriptora i la modernitat mantenen una estreta relació al llarg dels diferents estudis.

MAITE MONAR VAN VLIET
Universitat de València

La poètica barroca a Europa. Un nou sistema epistemològic i estètic, a cura d'Antoni L. Moll & Josep Solervicens, Barcelona, Punctum & Mimesi, 2009, 184 pp.

Aquest volum ha estat confeccionat a partir dels estudis presentats al I Col·loqui Internacional del Projecte *Mimesi*, celebrat a la Universitat de Barcelona al 2008, amb títol homònim a l'obra. Es tracta d'una cristallització de les aspiracions del projecte *Mimesi*, una iniciativa del grup d'investigació sobre teoria literària moderna de la Universitat de Barcelona (<http://stel.ub.edu/mimesi/>), dirigida per Josep Solervicens, l'objectiu de la qual és estudiar i fer un recorregut teòric del pensament literari català del renaixement a la il·lustració. Així doncs, cal entendre aquest llibre com una resposta a l'objectiu primordial de les recerques: resseguir i fixar l'esquelet teòric de l'edat moderna, a través dels supòsits i les reflexions esteticoliteràries concurrents en els textos catalans. Al capdavall, es pretén de fixar un discurs propi català sobre l'afar literari i les circumstàncies que l'envolten per tal d'adscriure aquesta tradició teoritzadora

en la cadena de transmissió de la preceptiva europea moderna, tot demostrant la continuïtat i la pervivència d'un mateix sistema epistemològic i estètic, en un intent de sostreure les etiquetes trivials i negatives amb què la historiografia literària posterior havia ensutzit el període.

Amb la publicació de *La poètica barroca a Europa. Un nou sistema epistemològic i estètic*, s'engega la col·lecció específica «Poètiques» amb què el grup de Solervicens preveu recomplir les seves pretensions de recuperar el corpus teòric català de l'edat moderna, a través d'edicions crítiques de textos que conformen un univers bàsic per a la interpretació literària. D'aquesta manera, el volum present és plantejat com l'antecedent que ha de servir de marc teòric per fixar l'abast dels conceptes clau determinants per a la resta de volums que continuaran la col·lecció. Parlem de les antologies crítiques *La poètica renaixentista: textos teòrics catalans*, *La poètica barroca: textos teòrics catalans* i *La poètica neoclàssica: textos teòrics catalans*, que en breu veuran la llum.

Aquesta obra, doncs, amb les aportacions dels diversos especialistes congregats en el Col·loqui, intenta recuperar i exhibir el discurs intel·lectiu present en el corpus literari modern català, castellà, italià i francès, a partir d'uns conceptes clau que amalgamen l'aiguabarreig dels estudis aquí reunits. Fins i tot la mateixa estructura formal del volum ens genera una visió unitària del nou paradigma: els sis estudis recollits s'articulen en capítols o apartats encapçalats pels conceptes que després s'hi desenvolupen i que són la concreció de l'univers epistemològic que introdueix el barroc —allunyat de tot horitzó estètic reduccionista— i que rarament s'havia estudiat tan acuradament i globalment amb anterioritat en el nostre àmbit. Observem, doncs, com la unitat orgànica que conformen els conceptes barrocs de *mimesi*, *meravella*, *versemblança*, *enginy*, *agudesa*, *barreja d'estils* i *mixtura de gèneres* posa de relleu de quina manera el nou sistema segueix unes directrius estètiques i estilístiques generals unitàries europees que van més enllà de la mera ornamentació ampul·losa estilística, les antítesis i la paradoxa del discurs obscur a què sempre s'havia vinculat el barroc. A més a més, com a punt de partida, és important recuperar les paraules que Solervicens ofereix en la introducció del llibre per entendre la revaloració i el nou sentit d'aquests conceptes clàssics durant el barroc, del qual diu que «redefineix conceptes ja actius en les poètiques clàssiques i renaixentistes, articula conceptes i, per damunt de tot, reconfigura la jerarquia del sistema, per situar al seu centre no ja la mimesi, sinó la meravella i l'agudesa» (p. 11).

En aquesta nova dimensió barroca dels conceptes que se'ns ofereix, hi destaquen les nocions de la meravella i agudesa, substituïdes de la mimesi aristotèlica que fins aleshores havia presidit el discurs teòric literari; amb el nou corrent de pensament, la meravella passa a ser l'element cabdal de l'afer literari alhora que l'agudesa i l'enginy, conceptes inèdits en la poètica teòrica, esdevenen mecanismes promotors de la «conceptualització» barroca. Ara bé, allò que fonamenta el període realment, com a

conseqüència de les noves vies d'investigació –no només literàries i estilístiques, sinó també epistemològiques– és la fusió, la *mixtura*, la barreja de formes i d'estils, que comportarà també una nova tipologia i jerarquia de gèneres específica barroca. En aquest sentit, tal com diu Solervicens, convé no caure en el parany d'assimilar el vocable *fusió* amb la connotada *contaminació*, *deturpació* o l'*hibridisme* –tradicionalment vinculats de manera nefasta al barroc–, sinó valorar-lo en la mesura que, a través d'aquesta agudesa i enginy aplicats a la capacitat combinatòria dels gèneres, es resolen els efectes buscats de sensació de novetat i, al capdavall, d'estupefacció en el lector.

Per això, cal tenir ben present la permeabilitat que caracteritza els gèneres i la manca d'una puresa literària que en determine uns límits clars i definits ja des dels seus orígens clàssics. I serà durant el barroc que els límits dels gèneres es difuminaran encara més i la capacitat creativa d'innovació a partir de les barreges n'incantarà noves formes, com ara la tragicomèdia, sistematitzada pels discursos teòrics de Giambattista Guarini. Paral·lelament, aquesta nova formulació dels gèneres comportarà el que Solervicens anomena *combinatòria d'estils* (p. 15) i que definirà una nova retòrica, com l'és el laconisme, l'estil breu i concís engendrat per Just Lipsi i que també es vincula amb els conceptes de meravella i enginy. Al capdavall, aquestes són les idees bàsiques de l'entramat conceptual que planteja l'obra i que podem anar desgranant a partir dels sis estudis que s'hi recullen.

El primer apartat «De la poètica a la interpretació literària» comprén l'estudi del prestigiós romanista de la Freie Universität Berlin, Klaus W. Hempfer, «Riflessioni sulla possibile (forma di) razionalità dell'interpretazione letteraria», que dota el volum dels criteris teòrics concernents a la interpretació de textos. Amb aquest estudi, l'autor pretén superar les veus crítiques (la de Susan Sontag, Wolfgang Iser i el postestructuralisme deconstructivista) que qüestionen els límits de la interpretació textual. Per fer-ho, tot i que reconeix la impossibilitat d'establir una teoria sistemàtica i tancada que fixe els límits de la interpretació, intenta d'establir unes «regles del joc» a través de sis tesis i tres màximes que ajuden a dilucidar una bona interpretació sobre un text. En busca d'aquesta racionalització de la interpretació, doncs, Hempfer concep la interpretació literària com un *knowing how* ('saber performatiu') més que no pas com un *knowing that* ('saber proposicional'), raó per la qual no se li poden atribuir els valors de «vertader» o «fals», sinó els de «bo» o «dolent». A més a més, aquest *knowing how* s'identifica amb una argumentació tòpica en la mesura que aquella interpretació que és reconeguda com a vertadera o més encertada per la majoria (ho anomena *éndoxon* o *opinione riconosciuta*), acaba prevalent en aquest diàleg entre les diferents interpretacions que un text pot oferir. Pel que fa a les tres màximes amb què pretén determinar la teoria interpretativa, Hempfer defensa la «historicitat» d'un text com a requisit indispensable per evitar les interpolacions anacròniques, per a la qual cosa és necessari interrelacionar els materials produïts coetàniament. A més a més, postula la necessitat d'interpretar els textos de manera integral, amb preponderància del discurs

literari més que no pas del seu condicionament sociocultural, per tal de no incórrer en el perill de l'arbitrarietat.

Després d'aquest estudi, el d'Anne Duprat «*Mimesis et vraisemblance dans les poétiques italiennes et françaises de la première modernité (1575-1630). Éléments de perspective*», es troba inclòs en l'apartat «Mimesi i versemblança», amb la qual cosa no ens és gaire difícil anticipar el tema de què parlarà. Òbviament, Duprat intenta recollir la nova dimensió central que prendran els conceptes de mimesi i versemblança a les poètiques italianes i franceses en el moment d'impàs del renaixement al barroc, sobretot a partir de les lectures dels comentaristes *hétérodoxes* d'Aristòtil, Torquato Tasso i Jean Chapelain. Duprat també planteja els tres usos de la versemblança que es poden trobar durant els segles XVI i XVII en aquestes poètiques. Així, en primer lloc, parla de la versemblança referencial unida a la confecció mimètica del text, de tal manera que és versemblant el text que imita una cosa que pot ser veritat; en segon lloc, parla de versemblança estructural quan el text és construït adequadament, cosa que afecta una coherència de la composició de la faula, i, finalment, parla d'un valor doxal de la versemblança quan aquesta depèn del dictamen del públic, segons la qual el text sols pot ser versemblant si sembla vertader. A partir d'aquesta explicació que serveix de marc teòric, finalitza l'estudi dissertant com, a partir de les interpretacions que els francesos faran dels crítics aristotèlics italians, s'acabarà abandonant aquest caràcter referencial de la versemblança, a favor dels usos doxal i estructural.

En el tercer apartat, «Novetat & Meravella», que inclou l'estudi de Cesc Esteve «Les poètiques de la meravella a Itàlia (1550-1700)», s'hi pretén sistematitzar la teoria de la meravella en els comentaristes neoaristotèlics italians de la segona meitat del segle XVI, a partir de la interpretació que aquests fan del *thaumastón*, els passatges en què Aristòtil disserta sobre la meravella. Així manifesta el seu objectiu Cesc Esteve abans d'entrar en matèria: «El meu propòsit és resseguir i il·lustrar aquest trànsit i fer-ho començant per l'exegesi dels passatges de la *Poètica* d'Aristòtil sobre la meravella, per comentar, tot seguit, i per força de manera selectiva, alguns dels aspectes d'aquesta interpretació que es reproduïxen, es reformulen i es qüestionen als tractats que a finals del segle XVI escriuen, o publiquen, Giason Denores, Torquato Tasso i Francesco Patrizi, i examinar després, per acabar el recorregut, les continuïtats, tensions i ruptures que es produeixen entre les teories d'aquests autors i les poètiques de la meravella que durant el següent segle difonen crítics com Matteo Peregrini, Emanuele Tesauro, Sforza Pallavicino i, ja a principis del segle XVIII, Lodovico Muratori» (p. 73).

Així és: es tracta de traçar el recorregut de l'ampliació i revisió de la noció aristotèlica de la meravella, justificada i rescatada durant el renaixement i reverenciada durant el barroc per la seva funció essencial en la poètica conceptualista. L'estudi explica com, en el transcurs dels segles i els diferents comentaristes aristotèlics, la poètica de la meravella respon cada vegada menys a les tesis mimètiques clàssiques i se li atorguen unes funcions literàries noves en aquesta nova poètica conceptualista, més retòriques o estilístiques, relacionades amb la seva capacitat de trencament de

l'horitzó d'expectatives, de creació de sorpresa, astorament i novetat. Al capdavant, la meravella, més enllà de la mera recepció imitativa, acabarà sent convertida en *genus* de l'art literària, per a la qual depèn de manera fonamental l'enginy o l'agudesa de l'escriptor, capaç de desvetllar l'activitat intel·lectual del lector a través de l'ús continuat de *conceptes* i metàfores com a mitjà de coneixement especulatiu.

Aquest concepte de l'«Agudesa» és el que dona nom al quart apartat i recull l'estudi de Emilio Blanco «Teórica flamante»: algunas notas (irreverentes) sobre la teoría de la agudeza de Baltasar Gracián», que s'entreté a parlar sobre el teoritzador per antonomàsia de l'agudesa a l'albir del seu *Arte de Ingenio, Tratado de la Agudeza* (1642) i la seva segona redacció *Agudeza y arte de ingenio* (1648). Tot i que aquest tractat és considerat el baluard bàsic de *l'art de l'enginy*, Blanco qüestiona aquesta vinculació i comença amb unes consideracions prèvies que manifesten la complexitat i les problemàtiques d'aquestes dues redaccions, tot partint de la impossibilitat de crear un tractat amb regles sobre l'agudesa. Allò fonamental que Blanco recull és que, malgrat que Gracián pretén elaborar un tractat teòric sobre l'agudesa, aquest no pot funcionar com a tal atès que està mancat d'una estructura expositiva suficientment clara que permeti al lector inferir els procediments «aguts». A més a més, aquest recorregut que hauria de fer el lector fins arribar al coneixement també es veu entrebancat pels problemes terminològics, que no acaben de ser resolts, i per una obscuritat «preocupant» que suposa un problema d'incomprensió i de mala interpretació textual.

El cinquè apartat parla de la «Varietat d'estils» i recull l'estudi «Reflexiones en torno al estilo lacónico: historia y variaciones» en què Jorge García López exposa l'aparició del laconisme al segle XVII, de la mà de Just Lipsi i n'analitza la seva base epistemològica, entès com una evolució interna de l'humanisme i com a alternativa dels plantejaments retòrics ciceronians que havien quedat obsolets en el nou panorama cultural. García, doncs, presenta el segle XVII amb una perspectiva de renovació del pensament europeu més enllà dels plantejaments literaris i connecta l'aparició del nou estil amb la nova potenciació d'al·legories, somnis i viatges a l'infern en la narrativa barroca. Ara bé, a l'hora de fer-ne una conceptualització general, García rebutja una visió reduccionista de l'estil i n'amplia el sentit, segons el qual el laconisme no s'ha de circumscriure a la seva funció utilitària de l'«obscuritat» entesa com a mecanisme de delectació intel·lectual, sinó que s'adapta als nous plantejaments anticiceronians articulats al llarg del segle XVII. Això significa admetre que conjumina les opcions dels diversos autors que l'utilitzen, la qual cosa condueix l'estudiós a distingir diverses etapes en l'evolució de l'estil. Una primera, en què es consolida la prosa de Just Lipsi com a alternativa estètica de la prosa anquilosada ciceroniana. Una segona etapa engegada amb la mort de Lipsi (1607), en la qual el laconisme s'estén a les llengües vernacles, que n'hereten els procediments estilístics però no literaris, i una tercera etapa, encetada a finals dels anys vint del segle XVII, en què l'influx de la prosa lacònica a les literatures romàniques europees és total, amb influència cabdal de Virgili Malvezzi sobre escriptors com Baltasar Gracián, Saavedra Fajardo i Quevedo. García donarà

per acabada la influència de l'estil amb l'arribada de l'il·luminisme, que comportarà el seu desprestigi i la consegüent desaparició de l'estil.

El mateix Solervicens s'encarrega de tancar el volum amb el seu estudi «Remuntar de la mecànica comprensió: la poètica barroca a l'àmbit català», inclòs en el sisè apartat «Recepció & recreació de conceptes», l'objectiu del qual és «precisar quins textos ens subministren informacions sobre poètica al Barroc català, quins conceptes teòrics articulen, quines connexions estableixen amb les poètiques europees de l'època i fins a quin punt els codis que ens proporcionen permeten entendre amb més precisió la literatura de creació» (p. 151). Com veiem, aquest estudi és una mena de síntesi o recapitulació del discurs teòric que s'ha anat fixant en relació a la creació literària europea a partir dels conceptes comentats al llarg del volum (*furor poètic, meravella & novetat, mimesi & versemblança, afectes & efectes, fusió de gèneres i fusió d'estils, nova conceptualització de figures i trops...*). En aquest cas, però, aplica els conceptes a la perspectiva barroca catalana, a través d'una selecció de textos que s'estan preparant per a la seva publicació i que ja havíem esmentat a l'inici de la ressenya (Josep Solervicens, *La poètica barroca: textos teòrics catalans*. Barcelona: Punctum & Mimesi). És en aquest sentit que s'han d'entendre les paraules de Solervicens, que acaba la seva intervenció remarcant el caràcter de «punt de partida» d'aquest projecte, allunyat del «punt d'arribada» que hauria de significar aquest darrer estudi que clausura a mode de conclusió el volum. És encara feixuga i abundant la feina a fer per recuperar el prestigi que la historiografia literària ha sostret al nostre barroc i per això és digna de lloar tota iniciativa encaminada a aquest propòsit. Esperem que aquest «punt de partida», doncs, servisca de precedent i incentiu per a molts altres estudis en aquesta direcció.

VERÒNICA ZARAGOZA
Universitat de Girona

Joan Curbet, *Els trobadors i la croada de Ricard Cor de Lleó*, traduccions de Joan Curbet i Antoni Rossell, Santa Coloma de Queralt, 2008, Obrador Edendum / Publicacions Universitat Rovira i Virgili, 197 pp.

Fa uns pocs anys, Obrador Edendum va iniciar les seues activitats de publicació amb la voluntat ferma de obrir-se un espai propi en el mercat del llibre en català. Aquesta editorial es presenta en societat com una empresa artesanal, articulada amb l'objectiu de donar a llum diversos textos i estudis de caràcter humanístic i científic, considerats d'especial rellevància en els àmbits del l'assaig filosòfic i teològic, el pensament científic i la literatura d'idees.

Els criteris d'edició de la vintena llarga de volums enllestits per l'editorial fins ara (així com, segons cal esperar, de tots els volums que manté en curs de publicació) s'encaminen al subministrament de textos filològicament acurats, presentats sota un format estètic clàssic, elegant i funcional. L'oferta de títols disponibles, singular i

variada, pretén cobrir l'espai reservat a l'alta divulgació humanística, la qual pressuposa sempre un lector de cultura mitjana i amb inquietuds intel·lectuals, tot i que no necessàriament especialista.

Trobem una mostra de la varietat temàtica que pretén cobrir aquesta editorial en les deu col·leccions que manté actives a hores d'ara. La col·lecció *Exemplaria Scholastica*, de la qual forma part el volum que se situa com a centre d'aquesta ressenya, té previst acollir mostres medievals de gèneres de tota mena (poemes, tractats filosòfics, textos polítics, treballs de ciències naturals), generalment acompanyats d'estudis accessibles i aclaridors, que en faciliten la tasca d'interpretació i comprensió.

Els trobadors i la croada de Ricard Cor de Lleó és un llibre de lectura fluida i amena, que no es proposa tant aportar nous arguments i investigacions a la matèria d'estudi de què s'ocupa com oferir-ne una visió panoràmica i compendiosa, adreçada a qualsevol lector encuriós. A mig camí entre la poesia i l'assaig, a causa del seu caràcter híbrid d'antologia i estudi, el volum procura mostrar els lligams entre les complicades casuístiques socials, polítiques i religioses que es van donar en l'Occident medieval durant el regnat de Ricard I d'Anglaterra (1189-1199), les quals van conduir al desplegament de la Tercera Croada, i algunes composicions trobadoresques coetànies que, pel fet d'erigir-se en mostres paradigmàticament dipositàries de bona part del codi de valors morals i ideològics predominants en aquella època, recullen moltes de les reflexions i inquietuds requerides per la ideologia de croada. El llibre s'articula en dues parts ben diferenciades: en primer lloc, una introducció de poc més de cinquanta pàgines, on Joan Curbet ofereix una contextualització històrica de les tensions sociopolítiques dels temps de Ricard I; i tot seguit, una antologia de poemes de les dues últimes dècades del segle XII, adduïts en reforç dels punts comentats en la introducció prèvia, a causa de les referències polítiques directes que inclouen.

Curbet inicia la seua introducció amb un repàs a la gènesi del moviment croat, que va adquirir carta teòrica de naturalesa arran de la crida que el papa Urbà II va adreçar a les forces seculares cristianes durant el concili de Clarmont (1095), encaminada a procurar recuperar militarment la ciutat de Jerusalem i alliberar-la de la presència dels sarraïns. L'esperonament a la croada va adquirir des de ben aviat una coloració piadosa i penitencial: els soldats que volguessen esdevenir croats haurien de contraure el jurament de defensar els llocs sants en una cerimònia pública, i a canvi rebrien de l'Església la remissió plena dels seus pecats. La campanya militar resultant, coneguda com a Primera Croada (1096-1099), va culminar amb la conquesta cristiana de diferents territoris d'Orient Pròxim i la fundació, entre altres unitats administratives, del regne cristià de Jerusalem (1099).

L'any 1187, la reconquesta per part del soldà Saladí de la ciutat de Jerusalem va suposar una commoció enorme a Europa. Com a resposta, el papa Gregori VIII es va apressar a convocar una nova campanya bèl·lica: la coneguda com a Tercera Croada, també anomenada Croada dels Reis, a causa de la implicació directa en les campanyes militars de Ricard I d'Anglaterra (conegut popularment amb el

sobrenom «Cor de Lleó»), Felip August II de França i Frederic I del Sacre Imperi Romanogermànic.

Tal com llegim a la introducció, Ricard es va destacar des de ben jove per les disputes mantingudes amb membres de la seua pròpia família, especialment amb el seu pare Enric II d'Anglaterra. La revolta de Ricard contra el seu pare es va saldar amb la derrota i mort d'aquest el juliol de 1189. Com a conseqüència, Ricard es va veure instituït com a rei d'Anglaterra, duc de Normandia i Aquitània, i comte d'Anjou. Dos anys abans, Ricard havia pres la creu com a comte de Poitiers; ara que ja havia estat coronat, va dedicar nombrosos esforços a aplegar un exèrcit croat propi, amb el qual arremetre contra Terra Santa. Després d'arribar a un acord amb el rei Felip August II de França, els exèrcits anglès i francès es van posar en marxa el juliol de l'any 1190.

Ricard va arribar a l'Orient Mitjà, concretament a la ciutat d'Acre, el juny de 1191, i va guanyar-la per a la causa croada. Poc després, Felip August va decidir retirar-se a França, on es posaria de manifest la seua intenció d'aprofitar-se políticament de la llunyania de Ricard dels seus dominis naturals. El segon objectiu de Ricard era avançar per la costa fins a Jaffa, l'actual Tel Aviv, per tal de preparar des d'allí l'assalt a Jerusalem. L'exèrcit croat hi va aplegar el setembre de 1191, després d'un avanç molt lent i difícil a causa dels atacs constants dels sarràins. Les penalitats es van prolongar durant el desplaçament posterior cap a l'interior: les tropes cristianes estaven talment delmades, que resultava evident la impossibilitat de mantenir un setge fort sobre Jerusalem. En comptes d'això, l'exèrcit croat va optar per instal·lar-se a les ruïnes de la ciutat d'Ascaló i començar-ne la reconstrucció.

A l'inici de 1192, Ricard va saber que una part important d'Aquitània s'havia rebel·lat contra ell i havia reconegut l'autoritat de Felip August, qui a més estava ocupant diversos territoris a Normandia. A això s'afegien complicacions en la designació del governant dels territoris costaners acabats de recobrar, així com el caràcter infructuós dels intents d'avanç posteriors. La situació dels sarràins, però, tampoc no era especialment afalagadora, raó per la qual Ricard i Saladí van arribar a un acord de treva que s'havia de prolongar durant tres anys i vuit mesos, i en el qual es disposava que els cristians podrien mantenir el control sobre la costa (Acre i Jaffa incloses), però no sobre Ascaló, que haurien de destruir. Els musulmans conservarien el control sobre Jerusalem, tot i que hi permetrien l'accés als pelegrins cristians. Uns rèdits ben escassos, si els comparem amb les intencions inicials del monarca anglès. La croada no havia acomplert els seus objectius.

De retorn a Europa, Ricard va ser detingut als dominis del duc Leopold d'èustria i posat a disposició de l'emperador Enric VI d'Alemanya, qui el va empresonar i va exigir 150.000 marcs pel seu alliberament. Es tractava d'una suma molt elevada, fet que va motivar que el rescat de Ricard no es produís fins al febrer de 1194. A partir d'aleshores, Ricard va prioritzar en la seua agenda política la recuperació dels feus

insurgents dels seus dominis d'Aquitània i la guerra contra el rei de França i, tot i que no va abandonar mai la intenció de reprendre els projectes de croada, va morir accidentalment l'any 1199, abans de dur-los a compliment.

Aquesta complexa contextualització històrica resulta de gran rellevància per a la justificació de la selecció de poemes posteriors, per mitjà dels quals es pretén palesar el grau de relació indestriable entre les tensions polítiques prèviament exposades i la literatura del moment. Tots els textos escollits es fan ressò de les diferents conseqüències, reformulacions i evolucions que l'empresa croada comandada pel rei Ricard va suscitar en la societat occidental d'aquell temps.

L'antologia consta de setze poemes en versió bilingüe: a les pàgines parells trobarem les versions originals de cada composició (en occità o en francès, segons els casos), i enfront, a les pàgines senars, les traduccions catalanes respectives, efectuades conjuntament per Joan Curbet i Antoni Rossell. Són traduccions en prosa, que pretenen l'aclariment del sentit dels poemes, més que no pas fer-ne una readaptació poètica. En sintonia amb la seua funció prioritàriament divulgativa, el volum no té com a objectiu l'establiment de noves edicions crítiques dels textos incorporats, sinó que pren com a referència altres edicions ja consolidades, que trobem enumerades en una breu nota inicial d'aclariment.

Cinc dels setze poemes són obra de Bertran de Born, popular per la bel·licositat que traspuen alguns dels seus versos. Una primera *cansó* celebra la cerimònia de presa de la creu per part de Ricard I d'Anglaterra durant la tardor de 1187. En un parell de poemes més, datats entre 1190 i 1191, després d'haver elogiat encomiàsticament el croat Conrad de Montferrat (defensor des de l'estiu de 1187 de la ciutat de Tir, encara en poder cristià), Bertran critica amb ironia que els monarques europeus estiguessen demorant tant el seu embarcament cap a Terra Santa. En un *sirventes* de 1191, el poeta es lamenta retòricament per la decadència de la cultura cortesa a Aquitània, que es deu en part a l'absència dels nobles que han anat a la croada. Un altre *sirventes*, de 1194, s'ocupa del retorn de Ricard I a Anglaterra, i destaca pels seus versos d'apologia militarista, especialment a la tercera estrofa.

Gaucelm Faidit apareix representat a l'antologia amb quatre poemes. El primer, datat entre 1188 i 1189, és una mostra representativa de la predisposició i animositat ideològica del moment envers les campanyes militars de recuperació de Terra Santa. El segon, compost entre 1192 i 1193, ens n'ofereix una visió evolucionada: es tracta d'un cant de retorn de la croada en què el poeta croat, tot i no desdir-se mai dels seus esforços militars al servei de Déu, celebra emocionat el retorn a la seua pàtria. El tercer poema és una *tensó* escrita entre 1193 i 1194 en col·laboració amb Elias d'Ussel, on aquest critica sarcàsticament les suposades ínfulas de croada d'aquell. L'últim poema, escrit el 1199, és un *planh* molt aconseguit en memòria de Ricard I, qui comença a ser evocat llegendàriament com a símbol indisputable dels valors de la croada i figura representativa de l'ideal de recuperació del regne de Jerusalem, que havia acabat frustrat.

A les composicions anteriors hem d'afegir una *cansó de crozada* de 1191, a càrrec de Giraut de Borneilh, que celebra l'arribada a Terra Santa de les tropes comandades per Ricard I. Un poema de Peirol, escrit entre 1187 i 1190, ens mostra una *tensó* fictícia de l'autor amb l'amor, i revela el desig que els reis europeus arriben a un acord per tal de prendre part en la croada. Una altra *tensó* simulada del Monjo de Montaudon amb Déu, escrita entre 1194 i 1195, resulta especialment significativa perquè indica un cert desencant amb relació al projecte de croada tan en voga només uns anys abans. El Monjo adreça a Déu, amb ironia agradable però també amb contundència, els seus retrets anticroats, que queden condensats en el poderós vers final: «Folhs es quiáus sec en mesclanha!». En contrast amb això, una *cansó de crozada* de Folquet de Marselha, escrita el 1195, es felicita per l'anunci de la voluntat de l'emperador Enric d'Alemanya d'engegar una nova empresa croada, en contrast amb la incúria i el desinterès dels reis d'Anglaterra i França.

Finalment, convé fer esment de dues «rarses» a l'antologia. La primera és la inclusió de dos fragments de l'*Estoire de la Guerre Sainte* del soldat croat i poeta Ambroise, escrita en vers francès, que presenta forts components de narrativitat i que constitueix una font de primer ordre per conèixer el desplegament de les campanyes militars de la Tercera Croada des de la perspectiva dels combatents cristians. La segona rarsa del recull és la inclusió d'un poema del mateix Ricard Cor de Lleó, qui, a més d'haver mostrat unes capacitats notables com a cap militar, també havia manifestat des de ben jove el seu interès per protegir i promocionar en els seus dominis la cultura i, més concretament, la literatura cortesa (i fins i tot, si esqueia, de mirar de fer-la servir com a eina legitimadora o propagandística dels seus projectes polítics). La *cansó* de Ricard data de 1193; va ser escrita des de la presó on el tenia reclòs Enric VI d'Alemanya, i mostra la seua impaciència a causa de l'escassa diligència amb què els seus aliats procuraven reunir els 150.000 marcs amb què havia estat taxat el seu rescot.

L'heterogeneïtat dels poemes triats evidencia que la literatura de l'època de la Tercera Croada no va romandre aliena als esdeveniments polítics i militars del moment. Tot i que no n'ofereixen una visió única i monolítica, sinó subjecta a canvis (en funció de les expectatives o els interessos personals dels autors respectius), aquests poemes ens permeten identificar alguns dels principals elements constitutius de la ideologia de croada, hereus de les formulacions inicials sorgides un segle abans, així com les posteriors suspicàcies o els qüestionaments de la conveniència i viabilitat de la croada, a causa dels fracassos obtinguts. Paral·lelament, en els casos en què aquest qüestionament no acabava de verificar-se, s'obre una segona possibilitat evolutiva: la mitificació del coratge dels militars que havien intentat reconquerir Terra Santa en un passat gens llunyà, amb especial insistència en la valentia i els dots guerrers de Ricard I, encaminats a la defensa i la promoció de la cristiandat. La història demostra que Ricard va ser un monarca en ocasions massa rampellut i temperamental, no exempt de crueltat i d'un

cert sentit de l'oportunisme, però també preocupat pel conreu de la literatura cortesa, que ell mateix va practicar eventualment; i en qualsevol cas, la magnitud històrica i l'impacte cultural posterior de la seua figura justifiquen la conveniència d'un volum com *Els trobadors i la croada de Ricard Cor de Lleó*. El seu enfocament interdisciplinari i la seua accessibilitat contribueixen a augmentar-ne l'interès, malgrat la parcialitat inevitable de la selecció d'informacions i poemes. Les notes explicatives dels setze poemes situades al final del llibre resulten un pèl redundants, ja que amb freqüència es limiten a repetir arguments formulats en la introducció. Siga com siga, l'intent d'omplir buits en el panorama català d'estudis comparatius historicoliteraris suposa sempre una bona notícia. Fóra desitjable que s'estengués l'exemple.

RUBÉN LUZÓN DÍAZ
Universitat de València

Jordi Marrugat, *Marià Manent i la traducció*, Lleida, 2009, Punctum & Trilcat, 176 pp.

La traducció, una de les activitats humanes més antigues, ha sigut definida al llarg de la història des de nombroses perspectives i concepcions, sovint oposades: fidelitat, versió lliure, literalitat, apropiació, creació... El cas que ens ocupa analitza la concepció tan particular de traducció, especialment la poètica, d'un dels majors exponents de la literatura catalana contemporània: Marià Manent.

Creació, forma poètica, tradició, crítica, cultura, apropiació, unió, invisibilitat, convergència. Aquests són alguns dels conceptes que constitueixen el fil conductor del volum que ressenyem, *Marià Manent i la traducció*. Jordi Marrugat, especialista en literatura catalana del període d'entreguerres i en la seua connexió amb el context europeu, és l'encarregat de descobrir-nos totes aquestes nocions a través del recull i l'anàlisi de textos crítics d'un poeta que va aprofitar els seus coneixements d'anglès per enriquir la literatura catalana amb l'estrangera des d'una perspectiva molt particular, anostrant-la i dotant-la d'un sentit nou i fresc, i evidenciant una tradició literària que ha transcendit temps i cultures.

El volum, que té com a marc dos projectes del Grup d'Estudis de Traducció, Recepció i Literatura Catalana, és una completa aportació a l'estudi de Marià Manent com a poeta i traductor, activitats íntimament vinculades dins la seua trajectòria. I és que la premissa principal de l'estudi és, precisament, la impossibilitat de parlar de l'activitat traductora de Manent aïllant-la de la crítica i de la creació pròpia. Així, Marrugat ens mostra com *creació, crítica i traducció* ressonen amb força com un conjunt indestriable dins la trajectòria literària de Manent. Aquest fet marca per complet la perspectiva de l'estudi. Ens trobem davant d'un volum que, lluny d'estudiar les tècniques o les solucions que adopta el poeta en passar les obres d'una llengua a una altra, se centra en

quin és el *sentit* que Manent li atorga a la traducció, què vol transmetre a través d'ella. Per això, Marrugat, al llarg de l'estudi, ens apropa als *perquè*s de l'obra de Manent: el perquè d'escollir traduir uns determinats autors i no uns altres, el perquè de buscar les convergències i no les diferències dins la tradició literària, el perquè d'utilitzar les traduccions com a transmissores d'una veu pròpia...

L'obra s'estructura en dues parts principals. La primera constitueix l'estudi introductori, on Marrugat analitza el concepte de traducció en Manent utilitzant com a base fonamental, a més de moltes altres fonts, els textos crítics que es recullen a la segona part. La segona part és, doncs, una antologia formada per un total de vint-i-un textos de Manent, ordenats cronològicament, que són, majoritàriament, comentaris de traduccions concretes (tant pròpies com alienes) i pròlegs. L'anàlisi introductòria es subdivideix en set apartats, sis dels quals vertebraren la trajectòria del poeta i l'últim, que explica l'objectiu de l'antologia presentada. En aquesta anàlisi preliminar, Marrugat no només fa referència als textos que s'hi apleguen, sinó també a molts altres que es consideren essencials per fer entendre al lector la posició de Manent respecte de la creació i, sobretot, de la traducció, en cadascuna de les etapes analitzades. A banda de la bibliografia utilitzada, al final del volum es recull la bibliografia —estructurada cronològicament— de les traduccions de Marià Manent al castellà i al català que Marrugat ha pogut localitzar fins a l'actualitat. És clar, doncs, que en aquest *sentit* l'esforç de recerca i de sistematització per part de l'autor resulta indubtable. Així mateix, un índex onomàstic completa i facilita la lectura del llibre. A continuació, incloem una síntesi dels apartats que constitueixen l'estudi.

Marrugat comença l'obra amb unes línies introductòries amb què assenta les bases del concepte de traducció manentiana al voltant del qual girarà l'estudi: una «forma de construir una tradició literària pròpia [...], una via de construcció d'una poètica i de defensa d'uns valors» (p. 11). Tot seguit, comença el viatge per la trajectòria del traductor i poeta, des dels seus inicis, arrelats en el Noucentisme, fins als seus últims anys de creació, de traducció i de posicionament com a crític important de la nostra literatura. A partir d'aquest moment, tots els apartats que vehiculen les etapes fonamentals en l'obra manentiana tenen dos denominadors comuns: la contextualització prèvia de cada època, la qual ajuda a entendre com aquesta influeix directament en l'activitat traductora i creativa de Manent, i l'al·lusió constant a etapes anteriors i posteriors, de manera que el lector assisteix a un raonament i una exemplificació progressius sobre la perspectiva de l'estudi. El contingut dels apartats així com el posterior recull de textos es veu complementat amb nombroses notes a peu de pàgina que evidencien l'exhaustiu treball de recerca de l'autor i que constitueixen, més que un mer aclariment bibliogràfic o una matisació, una ampliació del contingut analitzat d'indubtable interès per a un lector atent a aprofundir en les qüestions comentades.

El primer dels apartats, «Traducció i Noucentisme», ens trasllada als inicis de la carrera literària de Manent partint del Noucentisme i dels seus postulats (el catolicisme,

el catalanisme i l'arbitrarisme), arrels l'essència de les quals roman invariable al llarg de tota la seua activitat com a traductor, crític i poeta. En aquesta primera fase, Marrugat ens mostra un Manent autor de traduccions i comentaris que busquen la reinterpretació de la tradició literària estrangera per a la construcció de la tradició literària catalana, que té predilecció per poetes francesos, que concep una visió unitària de l'home i la natura, o que s'inclina per les traduccions encaminades a l'educació moral. Amb tot detall, però sense desviar-se del seu objectiu, Marrugat aconsegueix justificar els elements que constitueixen les bases de la concepció de traducció per a Manent, a través, entre d'altres, dels autors que van ser objecte de traduccions manentianes pel fet que conjugaven amb la seua concepció ideològica i formal (Kipling, Yeats, de la Mare, Chesterton, Keats, etc.). Comencen a ressonar, així, alguns dels conceptes fonamentals que giren al voltant de l'obra manentiana, com són la importància de la forma poètica o l'interès pel llenguatge pur i senzill. Mostra d'aquestes interpretacions són els tres primers textos recollits a la segona part del volum: «La Biblioteca «Foment de la Pietat Catalana»», «*El Càntic dels Càntics i El llibre de Rut*, traduïts per Carles Riba» i «Keats», del qual també es fa esment durant l'anàlisi de la següent etapa.

«Traducció i postsimbolisme» vehicula l'evolució de Manent cap al postsimbolisme i cap al sentit que s'hi tenia de la traducció, és a dir, una «apropiació per part del poeta traductor de l'objecte poètic de partida» (p. 21). En aquest apartat, el més desenvolupat de tots, Marrugat segueix el mateix procediment de l'etapa anterior. Repassa tant traduccions disperses i volums unitaris com obres de creació pròpia, i ens mostra com tots ressegueixen la mateixa línia, la mateixa intenció: la recerca dels elements compartits que hi ha entre la diversitat de la tradició; la reflexió sobre l'experiència humana; la creació a partir de l'experiència ja formulada; l'explotació dels recursos que combreguen amb la pròpia opció poètica, o la predilecció pel llenguatge senzill. Així, Marrugat, amb una hàbil precisió analítica i expositiva, ens submergeix en les traduccions manentianes de Yeats, Blake, de la Mare o Rilke; els volums *L'aire daurat* o *L'Ombra i altres poemes*, i altres textos crítics i ressenyes. La capacitat de Manent d'extraure poemes d'obres unitàries i d'enllaçar-los de manera que tracen el recorregut desitjat així com la importància que el poeta li atorga a la poesia xinesa per a la construcció de la poesia europea, són també característiques que Marrugat destaca durant l'anàlisi d'aquest període. Els textos que s'hi recullen són: «Apel·les Mestres, *Poesia Xinesa*», «William Butler Yeats», ««Nota preliminar» a *L'aire daurat*» i «Música i poesia», text del qual es fa esment a l'apartat següent.

«La traducció servia a Manent per parlar i defensar el propi pensament des de la invisibilitat» (p. 44). La invisibilitat premeditada de Manent, utilitzada tant en traduccions com en articles, és l'exponent del següent període, «La traducció com a via de posicionament en els debats literaris i polítics dels anys trenta». Els eixos fonamentals de l'anàlisi de Marrugat són, d'una banda, l'activitat crítica i traductora de Manent en revistes com *La Veu de Catalunya* o *La Publicitat* i, d'una altra, l'antologia *Versions de*

l'anglès. Els nombrosos comentaris i exemples aportats per Marrugat ens mostren un Manent posicionat com a crític important de qüestions polítiques i literàries europees que, de nou, recerca la tradició i la unificació de la diversitat, i destaca la importància de la forma poètica. Els textos analitzats que trobem recollits a la segona part són: «*Red Roses for Bronze*, per H. D.», «Rimbaud i Edith Sitwell», «Rilke en anglès», «Catalunya i les lletres angleses» i «*Lluna i llanterna* per Josep Carner», del qual es fan comentaris en l'anàlisi de l'etapa anterior.

«Traduir en la postguerra» suposa l'anàlisi de l'activitat traductora de Manent cap al castellà. Després de recórrer les principals traduccions del poeta durant aquesta època, especialment narracions infantils, Marrugat aconsegueix extraure'n conclusions que li permeten afirmar que, a pesar dels efectes de la guerra i del franquisme, existeix una clara línia de continuïtat entre el Manent traductor al català de la preguerra i el traductor al castellà de la postguerra, ja que les seues produccions continuen fidels al propi concepte de literatura. A més, Marrugat n'extrau coincidències amb el Carner traductor i rescata valors i concepcions ja evidenciats durant la preguerra (la infantesa com a valor verge i alliberador del món, la concepció de l'home a partir del que té de comú i unitari amb els altres o la visió catòlica del món). La traducció de poesia anglesa també n'és un tema central a través, entre d'altres, de l'anàlisi de *Poesia anglesa i nord-americana*, on Marrugat ens mostra com, de nou, la traducció serveix a Manent per presentar la tradició com un *continuum* que actualitza des de la pròpia consciència, per buscar les constants de la poesia de tots els temps i per utilitzar la forma poètica com a element unificador de les versions que recull als seus volums. En aquest sentit, és destacable com Marrugat aconsegueix remarcar amb claredat les intencions de Manent respecte de la traducció utilitzant gran quantitat d'exemples. El text recollit d'aquest període és «"Nota preliminar" a *Poesia anglesa i nord-americana*».

L'etapa en què s'endinsem ara, «Els anys seixanta i el realisme històric», suposa l'hegemonia d'un moviment literari totalment oposat al concepte manentian de poesia, el realisme històric. Marrugat analitza una nova funció dels textos crítics i de les traduccions de Manent: respondre als atacs que va rebre el seu estil, la seua obra. Una vegada més, Marrugat hi estableix vincles entre etapes anteriors i posteriors en l'obra de Manent per fer palès que la concepció manentiana de traducció ha sigut coherent, amb subtils variacions, al llarg de la seua trajectòria: «Com en els anys trenta, doncs, la tradició servia a Manent per exposar la pròpia poètica des d'una aparent invisibilitat per virtut de la qual, en lloc de parlar ell directament, parlen els altres, però donant-li la raó» (p. 63). Manent, doncs, es fa de nou invisible a través de la traducció. Els textos sobre els quals Marrugat fa comentaris en aquesta etapa són: «"Pòrtic" a *Com un nívol lleuger*» i «"Pròleg" a *Poesia, llenguatge, forma. Dotze poetes catalans i altres notes crítiques*».

«Els anys setanta i vuitanta» constitueixen el ressorgiment de l'edició en

llengua catalana. Manent abandona la publicació en castellà i publica monogràfics de traduccions al català així com pròlegs, ressenyes i articles sobre literatura en diaris i revistes que fan que torne a ocupar un lloc privilegiat en el món de la crítica literària catalana. Marrugat en deixa constància en les seues aportacions parant atenció als volums monogràfics, el primer dels quals, *Poemes de Dylan Thomas*, assenta, segons Marrugat, les bases dels posteriors. L'interès formal de la poesia i la predilecció per poetes que obliguen a buscar solucions innovadores per a la poesia catalana (com Blake, Dickinson, Archibald MacLeish o Wang Wei) torna a ser un dels aspectes més analitzats per Marrugat, com també ho és l'activitat tant dels que més explícitament havien seguit la via manentiana com la d'aquells detractors pertanyents al realisme històric que acaben reconeixent el mestratge manentià. Els textos relacionats amb aquesta última etapa són variats: «“Pròleg” a *Versions de poesia moderna* de Marià Villangómez Llobet», «Carles Riba traduït a l'anglès», «“Pròleg” a *Càntic del sol* de Francesc d'Assís, traducció de Josep Carner, aigüaforts de Joan Miró», «“Nota preliminar a la segona edició” de *Cinc poetes italians. Saba, Cardarelli, Ungaretti, Montale, Quasimodo*, traducció de Tomàs Garcés», «*Catai*, per Ezra Pound» i «Wordsworth traduït per Miquel Desclot».

Finalment, a l'últim apartat, «La nostra antologia», Marrugat comenta breument els ajustaments que s'han fet dels textos recollits i dedica unes línies als agraïments i a esmentar els grups col·laboradors i els projectes de recerca on s'ha emmarcat aquest volum.

En definitiva, ens trobem davant d'un estudi que aprofundeix en la comprensió del concepte de traducció manentià prenent com a eina bàsica els textos crítics del poeta. Amb els textos seleccionats, Marrugat hi aconsegueix dos objectius principals: oferir al lector una mostra de l'obra de Manent que recórrega la seua trajectòria, i justificar que no hi ha línia que pugui separar la traducció de la creació i la crítica. A més, la seua capacitat d'anàlisi i de cohesió li permet lligar el conjunt de l'estudi introductor i establir relacions profundes en totes les etapes comentades, de manera que aquestes no semblen compartiments estancs sinó un seguit de fets i concepcions que ens deixa immersos des del primer moment en el concepte de traducció manentià. Així doncs, amb *Marià Manent i la traducció*, Marrugat ens ofereix un referent ineludible per aprofundir en la visió de la traducció d'un dels majors poetes de la nostra literatura.

ANA MUÑOZ MIQUEL
Universitat de València

Mercè Picornell i Margalida Pons, eds., *Literatura i cultura: aproximacions comparatistes*, Palma de Mallorca, 2009, Lleonard Muntaner, 215 pp.

Si hom vol saber en què ha consistit i consisteix a hores d'ara el comparatisme literari contemporani, ha de consultar el present volum miscel·lani, el qual, com a iniciativa transdisciplinària del grup de recerca LiCETCT (Literatura contemporània: estudis teòrics i comparatius sobre la textualitat), i coordinat per Mercè Picornell i Margalida Pons, de la Universitat de les Illes Balears, ens ofereix una panoràmica vistosa dels estudis comparatistes des de diferents perspectives i tenint en compte les diverses disciplines implicades: des dels interessos actuals dels Estudis Culturals fins a la denominada ciberpoesia, passant pels estudis de gènere o la visió crítica (comparatista) de conceptes com ara la tradició o el cànon literaris, per posar-ne només algun exemple inicial.

El primer capítol, així doncs, intítulat «El comparatisme com a zona de contagi» (pp. 7-32) i redactat per les coordinadores del volum, funciona com a marc introductor i presenta els orígens i les línies generals d'investigació que es desenvolupen en la resta dels huit treballs compilats. És ací on trobem un resum detallat del transcurs dels estudis comparatistes durant les últimes dècades, tant a nivell internacional com dins l'àmbit català. Hi podem llegir, doncs, sobre l'evolució de la metodologia comparatista i els dictàmens sobre l'estat de la disciplina més importants que s'hi han fet (des de les observacions de Croce el 1903 fins a les d'Antoni Martí el 2005), algunes consideracions sobre els àmbits d'estudi i les diverses àrees d'interès que s'hi han anat implicant, així com alguns resultats i polèmiques que envolten els estudis literaris i configuren el comparatisme –a pesar de l'extinció vaticinada per alguns– com a productiu camp de contagi i la literatura comparada entre l'àrea de coneixement i la declaració d'intencions crítiques.

El treball d'Enric Sullà aplegat en aquest volum es titula «La institució literària i el cànon» (pp. 33-60) i repassa, des de la definició, l'etimologia i l'evolució semàntica del terme *cànon*, la relació –no exempta de problemàtiques– entre aquest concepte i la literatura. Sullà parteix del cànon eclesiàstic i el cànon a l'Antiguitat per arribar fins al debat nord-americà sobre el cànon literari i constitueix, d'aquesta manera, una sèrie de reflexions crítiques sobre la concepció del cànon presentada per Harold Bloom en el seu famós *The Western Canon*; comenta també el pas des del cànon dels clàssics a la cultura de masses en l'àmbit europeu, l'estat del cànon literari a l'actualitat, les seues funcions, etc. L'autor del treball complementa, d'aquesta manera, les reflexions que va presentar el 1998 en el volum *El canón literario* i s'afeg a una tradició que ja compta a casa nostra amb obres col·lectives com *Cànon literari: ordre i subversió*, editada per Jaume Pont i Josep Maria Sala-Valldaura, tot aprofundint en el debat sobre la canonicitat, el qual ha oscil·lat fins ara entre les reivindicacions de l'excel·lència bloomianes i les postures integracionistes dels Estudis Culturals i de

gènere. Les reflexions que fa Sullà sobre la variabilitat del cànon literari i els criteris de la inclusió o exclusió de certs autors considerats o no clàssics apunten sobre la necessitat d'evidenciar els mecanismes de selecció d'aquests clàssics, uns criteris de consagració i legitimació que, juntament amb els processos de recepció i interpretació dels considerats com a autors canònics, fan de l'afirmació final de Sullà un bon colofó que insisteix en la importància d'estudiar i qüestionar les condicions de la canonicitat literària: «hi ha qui diu que l'estudi del cànon és l'estudi de la història de la història de la literatura».

És precisament des de la perspectiva dels Estudis Culturals, oposada a la de Bloom i els probloomians, que Josep-Anton Fernández planteja en el següent capítol del volum (amb un títol tan suggerent com «De *Les exxcursionistes calentes* a les *Elegies de Bierville*, i viceversa: els Estudis Culturals», pp. 61-92) la proposta de la cultura com a *continuum* –del pornogràfic al conceptual i viceversa– en un treball que situa els anomenats Estudis Culturals com a pràctica compromesa d'anàlisi preocupada per les relacions que s'estableixen entre els gèneres, la producció cultural, el consum i la política de la cultura. Tot explicitant els suports teòrics de la disciplina (Louis Althusser, Michel Foucault, Judith Butler...), Fernández es pregunta per les possibilitats d'uns Estudis Culturals específicament catalans que estiguen atents a l'anàlisi de la identitat nacional, als processos de subordinació associats a les minories nacionals, a les interrelacions entre diferents formes d'identitat i la importància de l'element sociolingüístic.

El següent treball, «La literatura comparada i els estudis de gènere» (pp. 93-126), de Meri Torras, proposa, a partir d'una síntesi sobre el canvi de paradigma en els estudis literaris des de –almenys– els anys 70, una lectura comparatista dels estudis de gènere i una lectura *generitzada* de la literatura comparada. Les tasques de re-cuperació, re-escritura i re-visió que duen a terme els estudis de gènere tenen cabuda en un paradigma teòric que ha de ser necessàriament comparatista segons Torras. L'autora tracta la diferència com a categoria central de les polítiques d'identitat, la qual esdevé en conseqüència diferent i relacional, canviant. A partir d'aquesta reflexió, Torras relaciona la literatura comparada i els estudis de gènere a través de les «lògiques de puresa, oposició i complementarietat» que els feminismes desmunten per tal d'observar que la literatura comparada ocupa una posició suplementària o d'alteritat disciplinària i, per tant, ha esdevingut *dona*, feminitzada o marginalitzada en el mapa dels estudis literaris. Les pràctiques feministes i comparatistes esdevenen, així doncs, paràsites, en tant que garanteixen –des del marge– l'estabilitat qüestionada del discurs hegemònic; però també, per la seua aplicabilitat, esdevenen *contagioses*, la qual cosa les converteix en incòmodes dins l'àmbit acadèmic. L'autora tanca el seu article amb una «proposta de treball» que vol constituir-se com a exemple i pràctica de lectura a través d'alguns poemes d'autores com ara Julieta Valero, Gemma Gorga, Maria-Mercè Marçal, Isla Correyero, Miriam Reyes, Leire Bilbao, Montserrat Abelló, Belén Reyes, Anna

Rosseti, Mireia Calafell, Mireia Vidal-Conte, María Reimóndez, Josefa Parra i Aurora Luque.

En «Els estudis de tradició literària en el comparatisme contemporani» (pp. 127-144), María José Vega, a partir de *What Is Cultural History?* de Peter Burke, emprén l'anàlisi de l'estructura i les idees principals de l'obra d'Ernst Robert Curtius, *Literatura europea i Edat Mitjana llatina*, tenint en compte la contextualització d'aquest estudi en l'Europa de la segona postguerra i fent un repàs crític a la tòpica històrica que planteja l'autor en la cultura europea medieval entesa com a «unitat de sentit». Analitza, doncs, la idea de tradició europea que es deriva del comparatisme clàssic, d'una banda, amb l'anàlisi de l'obra i la metodologia de Curtius (que privilegia la recurrència, la repetició i la constància de determinats idees i *topoi*) i la d'Aby Warburg (que prefereix enfocar les *formulae* i *schemata* de la tradició literària europea, tanmateix, obrint el pas a una concepció dinàmica de la tradició com a conjunt de canvis); i d'altra banda, Vega observa l'impacte teòric de les idees de representació i discurs que difongueren, entre d'altres, Edward Said o Stephen Greenblatt, per tal de concloure amb la lliçó de Foucault, que insisteix en la necessitat que l'historiador prengui atenció a les discontinuïtats de la tradició cultural i literària.

El treball de Ramon Ferrés, «Traducció literària i creació» (pp. 145-163), d'altra banda, vol destacar la importància de la traducció creativa a l'hora de plantejar l'estudi comparatiu entre dues literatures, «perquè només a través de la traducció les grans obres literàries de tots els temps han esdevingut patrimoni de la humanitat i no tan sols monuments nacionals, i (...) perquè la traducció és la via d'entrada de noves formes mètriques i estilístiques i de nous continguts en una tradició literària determinada». Així doncs, Ferrés repassa la pràctica de traducció com a innovació literària i la recepció de les obres literàries a través de les traduccions amb alguns exemples concrets, com ara dues traduccions del mateix poema d'Emily Dickinson («I died for beauty, but was scarce») fetes per Agustí Bartra i Marià Manent; una altra versió manentiana d'un altre poema de Dickinson («We like March, his shoes are purple»); un dels poemes de François Villon que Feliu Formosa, segons ens informa Ferrés, va traduir per a un espectacle teatral dirigit per ell mateix («Ballade de la belle Heaulmière aux filles de joie»); la versió d'una altra balada, en aquest cas de Bertolt Brecht («Die Ballade von der Hanna Cash»); i una balada pròpia de Formosa, clarament inspirada per les seues traduccions de Villon i Brecht («Balada de l'esthéticienne de la Cerdanya»).

Laura Borràs, en «Literatura i tecnologia. Ha perdut els papers, la literatura?» (pp. 165-187), planteja un tema de rabiosa actualitat: les polèmiques relacions entre la creació i els modes de recepció de la literatura amb les anomenades noves tecnologies d'informació i comunicació. Repassa en aquest sentit el concepte de *text* i *textualitat electrònica* relacionats amb la transgressió dels límits de la representació poètica (centrant-se en la tensió artística entre poesia i imatge), d'una banda, i les diferents naturaleses de l'escriptura poètica, de l'altra, com a punt de partida per a

endinsar-se en certa formulació teòrica del que és i no és la poesia digital. Per a això, Borràs es remunta, en primer lloc, a la força de la paraula teològica dibuixant en alguns paràgrafs la concepció medieval de l'escriptura enfront de l'oralitat, i també de la lletra culta i legitimada enfront d'altres modalitats d'escriptura. Esbossa també, en aquesta justificació diacrònica, la relació del text amb la imatge en els manuscrits medievals amb un comentari sobre els *incipit* o inicials miniades (aquelles lletres majúscules il·lustrades que enceten els texts medievals), les miniatures que funcionen com a traducció icònica del text manuscrit i les *carmina figurata* com a missatge verbal i simultàniament iconològic; sense oblidar la funció que va assumir el còdex en el seu moment enfront de l'antic rotlle de papir en la distribució espacial de l'escriptura, tot establint certa relació comparativa amb la poesia digital experimental en el format actual de la pàgina web. Així mateix, l'autora repassa la concepció menyspreadora que tenen de la poesia experimental i figurativa (com ara dels cal·ligrames i acròstics) autors de l'Edat Moderna com Montaigne i Taine, per a esbossar la concepció de la poesia visual segons Giovanni Pozzi («és aquella en la qual el missatge lingüístic és autònom i integrat i no es troba sobreposat o juxtaposat a un missatge icònic»), cosa que la porta a comparar la funció ideogràfica de l'escriptura diagramàtica a un hipertext «que cavalca i cavalca i transcendeix la transparència del discurs, mentre inscriu instàncies semàntiques impronunciables en una presentació normal figurativa». Arriba, així, a la «hipertextualitat alquímica», equivalent a l'aglutinació visual de paraules i figures en logogrames i cosmogrames. Continua Borràs amb un repàs a les interferències entre literatura i art en el simbolisme, les avantguardes i les postavantguardes, i conclou amb unes reflexions sobre la denominada ciberpoesia i els seus modes de recepció, que es troben en comú amb les tradicions del passat de les quals ha parlat; i d'altra banda, comenta les seues característiques noves, que són el resultat d'un mitjà de creació i difusió informàtica de la poesia amb aspectes fins ara inèdits com la temporalitat, la convergència de mitjans, la simultaneïtat o la interactivitat.

L'últim dels huit articles compilats en aquesta *flor* d'estudis comparatistes és el de Joan-Elies Adell, «Els diàlegs entre música popular i literatura en un món globalitzat: una perspectiva comparada» (pp. 189-213), el qual s'endinsa en les semblances que existeixen entre la recepció de la literatura narrativa i la música popular contemporània a través de l'anàlisi contextual de les tensions i transformacions culturals entre el local i el global. Adell comenta com la primerenca presència predominant del rock-pop anglosaxó ha donat pas, en un context mundialitzat, a productes musicals que són una mostra evident del mestissatge cultural (com ara el *bhangra* o la *New Asian Dance Music*, i algunes innovacions en l'escena musical àrab actual); emprén, en aquest sentit, una anàlisi dels processos de creació i difusió de la música més o menys intercultural tenint en compte la globalització dels mercats i la societat global. El seu tractament de la música com a *discurs* i la varietat disciplinària implicada en l'anàlisi que perfà (sociologia, antropologia, economia...) donen compte de certs processos de creació i

recepció musical que són perfectament aplicables a la literatura i que palesen com la música popular contemporània esdevé un camp de mestissatge cultural, d'imaginari compartit, i un espai d'hibridacions diverses que desarticulen qualsevol besllum univocal d'allò que podem entendre com a autoritat, tot deixant un ample lloc per al diàleg amb les possibles conjugacions de l'alteritat.

Així doncs, el lector, tant el lector acadèmic com l'interessat en el comparatisme literari des de cap altra ubicació, trobarà en aquesta obra col·lectiva les aportacions de diferents especialistes que han sabut, mitjançant una combinació adient de síntesi i anàlisi, de teoria i de pràctica, presentar els aspectes més rellevants que afecten les fronteres culturals de la literatura comparada com a disciplina a hores d'ara. Es tracta, per tant, d'un treball col·lectiu de lectura altament recomanable, que esdevé punt de referència obligatori per a pròxims estudis comparatistes a casa nostra.

JERONI MÉNDEZ
Universitat de València

Joaquim Martí Mestre, *Josep Bernat i Baldoví. La tradició popular i burlesca*. Catarroja-Barcelona, 2009, Afers, 393 pp.

L'any 2009 s'esdevingué el 200 aniversari del naixement del poeta i polígraf suecà Josep Bernat i Baldoví, un dels autors valencians més populars de tot el segle XIX i part del XX. Davant de la defecció d'altres institucions culturals i filològiques més nobles (ocupades en altres menesters), l'ajuntament de Sueca va dur endavant la declaració d'un Any Bernat i Baldoví que, entre altres iniciatives i actes culturals, va propiciar la divulgació de la figura i l'obra de l'autor, i la confecció i publicació d'alguns estudis sobre l'obra literària, periodística, poètica i festiva del personatge. Una de les obres elaborades i editades sota el patrocini d'aquesta corporació municipal és la que ens ocupa.

Martí Mestre, conegut i reconegut especialista del valencià dels segles XVIII i XIX, amb aquest nou títol ha elaborat el primer estudi important sobre els fonaments lingüístics de Bernat i Baldoví. Bernat, que fou un dels puntals d'*El Mole*, creador de premsa satírica com *La Donçaina*, *El Tabalet* o *El Sueco* (entre altres), un dels iniciadors del sàinet costumista valencià del segle XIX, poeta jocós i festiu, iniciador dels llibrets de falla, i que reuní molts altres mèrits, no comptava amb cap estudi d'una certa volada sobre la seua llengua literària o, si es vol, sobre els trets i recursos de la seua escriptura, des d'una òptica netament lingüística. Els lectors no disposàvem de cap monografia que analitzara amb detall aquell suposat valencià «d'espardenya» que féu tan populars les seues obres.

Aquest treball de Joaquim Martí s'articula en tres blocs: a) Josep Bernat i Baldoví. Costumisme i literatura popular (pp. 9-30); b) La llengua (pp. 31-275), i c) Elements literaris, popular i burlescos (pp. 277-373). En el primer, l'autor revisa quina és la

tradició literària que arriba a Bernat i Baldoví a través de la literatura popularista i festiva, reflectida en els plecs i manuscrits dels romanços, raonaments, relacions i col·loquis (designats globalment com a col·loquis, sense més distincions), per tal de poder determinar quin és el punt de partida de l'escriptor. És interessant tot aquest capítol introductorí perquè, com molt bé afirma Joaquim Martí, «una de les principals influències sobre la seua producció prové de la tradició autòctona dels col·loquis valencians» (p. 11). És per això que aprofita el seu pregon coneixement dels romanços, raonaments (poètics o narratius) i dels col·loquis dramàtics valencians, per acarar-los a les obres de Bernat, amb una gran varietat i riquesa d'exemples d'una banda i l'altra. Aquest acarament de mostres populars i popularistes, el porta a concloure que el poeta suecà va saber captar el valencià col·loquial i popular del seu temps, tot i que Bernat i Baldoví era conscient de la distància entre l'oralitat i la llengua escrita; per això, com hem vist, rebutjava alguns dels usos del «llenguatge familiar» que considerava abusius, i, tot i optar per un model lingüístic que imités la llengua parlada, no va descurar el treball retòric i creatiu sobre el llenguatge (pp. 29-30).

El segon bloc, «La llengua», és pròpiament el moll de l'obra, però, ateses la seua minuciositat i les seues dimensions, també es pot dir que és una monografia extensa en l'interior de l'obra general. L'autor, a partir d'un nombre molt elevat d'exemples trets de l'obra de Bernat (periodística, dramàtica, poètica, festiva, circumstantial, etc.), passa revista a l'ortografia, la fonètica, la morfologia i la sintaxi o els recursos creatius i retòrics, uns epígrafs que es despleguen, una i altra vegada, en tot un seguit de subcategories gramaticals que donen com a resultat una anàlisi molt detallada de les diferents opcions lingüístiques que feia servir Bernat. Aquesta recerca va acompanyada d'una munió de testimonis, tant de textos literaris coetanis d'altres autors, com de nombrosos estudis d'altres especialistes (dialectòlegs, historiadors de la llengua, lexicògrafs, etc.) que permeten a l'autor avançar en la seua anàlisi, fonamentar les seues afirmacions i assolir unes conclusions realment interessants, tant quant a l'escriptor, com quant a les característiques del valencià popular vuitcentista.

Una de les conclusions més rellevants d'aquest segon capítol (però no l'única, ni més important), és la de posar en valor la defensa del valencià (pp. 272-275), com a llengua de comunicació i escriptura que Bernat i Baldoví evidència en diferents llocs de la seua obra. Una ideologia lingüística que no poques vegades ha estat negada o posada en qüestió. En aquest punt, Martí Mestre és molt taxatiu i il·lustratiu. En aquestes mateixes pàgines però, afirma que en línies generals, el suecà continuava el patró lingüístic dels col·loquiers valencians del segle XVIII i primera meitat del XIX, una afirmació que potser necessitaria algun matís, si més no, en funció de la diversitat de l'obra literària (poètica, dramàtica, festiva, periodística) de Bernat i del tipus de lectors als quals va adreçar una part d'aquesta.

En la part final —que és la que més directament respon al títol de l'obra— s'analitzen els elements literaris i burlescos, i constitueix, des del nostre punt de vista, l'aportació

potser més original per a aquells lectors que no són especialistes en història de la llengua, i sí interessats en la cultura, el teatre i la literatura populars. Martí Mestre hi passa revista a la crítica social, moral, als elements hedonistes, l'erotisme, les modes, la paròdia, els elements burlescos, etc. La recerca de l'autor, a més de tenir present diferents mostres de textos populars valencians immediatament anteriors o coetanis (romanços, col·loquis, sainets, textos costumistes, etc.), té el mèrit de resseguir temes, personatges o fraseologia i lèxic en obres dramàtiques castellanques immediatament anteriors que van servir de model a Bernat i Baldoví, per a les seues paròdies, relacions burlesques, crítiques o, simplement, de font per posar en la llengua del país tipus i costums que la gent coneixia i dels quals reia en veure'ls sota els versos dels poeta. És en aquests acaraments amb els textos veïns que Martí Mestre apunta troballes molt productives i útils.

Les conclusions d'aquesta obra tan interessant s'apunten ja des de la fi del primer i del segon capítol i queden sintetitzades a la fi d'una forma rotunda: s'ha de desestimar la tesi sobre la suposada despreocupació lingüística de Bernat i Baldoví. Darrere la seua producció literària i periodística hi ha un meritori treball retòric i creatiu sobre els mecanismes que el llenguatge li ofereix, que li permet crear l'atmosfera burlesca, humorística i col·loquial que caracteritza les seues obres.

Tanca el volum una extensa bibliografia, on Martí Mestre dóna compte de la diversitat de fonts (lingüístiques, periodístiques, lexicogràfiques, sociolingüístiques, dramàtiques, costumistes, etc.) a les quals ha recorregut per tal de poder contextualitzar i analitzar en profunditat l'obra d'aquest publicista vuitcentista. A més, representa, o gairebé, una bibliografia bernatibaldoviana posada al dia, i enriqueix amb nombrosos suggeriments de línies d'estudi complementàries.

En l'apartat d'observacions o reserves crítiques que cal fer a aquest llibre, cal dir que potser el títol de l'obra, *Josep Bernat i Baldoví. La tradició popular i burlesca*, no dóna idea real del contingut de la monografia. Una monografia que, fa la impressió, integra dos llibres en el mateix volum i que podríem citar per separat: els capítols I i III per una banda, i el II per l'altra. A més, l'autor, en el seu afany de fonamentar l'anàlisi i les asseveracions, omple les planes d'exemples i més exemples, en una acumulació de la informació realment excessiva. Tal vegada, fóra millor que hi sacrificués una part de les dades obtingudes de l'anàlisi del corpus estudiat, en benefici de la claredat expositiva i de la fluïdesa del text.

Malgrat aquests retrets, considerem que ens trobem davant d'una aportació important, d'una banda, al coneixement de l'escriptor Josep Bernat i Baldoví, i, de l'altra, a l'ús del català en la literatura popular valenciana de la primera meitat del segle XIX. Una obra de consulta obligada per a qualsevol investigador que vulga treballar la literatura popular d'aquest període. Gràcies a iniciatives com la de l'Any Bernat i Baldoví i a treballs de recerca com el de Joaquim Martí Mestre ara coneixem millor

els vessants lingüístic i literari de l'obra d'aquest escriptor tan popular i divertit del segle XIX.

BIEL SANSANO
Universitat d'Alacant/IIFV

Johannes Kabatek i Claus D. Pusch (ed.), *Variació, poliglòssia i estàndard. Processos de convergència i divergència lingüístiques en català, occità i basc*, Aquisgrà, Shaker Verlag, 2009, 330 pp.

Aquest llibre miscel·lani gira al voltant de la dialèctica entre l'estandardització i la variació lingüístiques. És ben oportú, sens dubte, que els investigadors s'hi interessin quan l'anomenada *globalització* és contestada, des de l'àmbit acadèmic, amb un desplegament d'estudis sobre (o en defensa de) la diversitat en sentit ampli. La relació amb el fenomen mundial no és forçada, encara que es pugui adduir que aquesta dialèctica no és un tema nou per a la sociolingüística ni té, en el cas d'una llengua concreta, repercussions d'abast planetari. Tan sols es tracta d'emmarcar l'interès renovat per l'estandardització en l'impuls que ha adquirit en els nostres dies qualsevol ítem que s'ocupe de la tensió entre un procés homogeneïtzador i la *resistència* a aquest.

No suggerim, doncs, cap vel·leïtat oportunista ni per part dels editors ni dels diversos autors. Quant als editors, Johannes Kabatek i Claus Pusch, s'ocupen fa temps d'aquest camp d'estudi i en la introducció eviten tant l'anatema de la globalització com l'apel·lació fàcil a les excel·lències locals: el que més ha d'interessar-nos són els efectes de la representació amenaçadora del fenomen. En aquesta interessant introducció trobem el marc teòric del volum, allò més bàsic del qual és la definició de la convergència com el reforç de les similituds estructurals de dos sistemes lingüístics, mentre que la divergència reforça les dissimilituds. També inclouen una síntesi de la proposta de Peter Auer, que proposa cinc escenaris de relació entre dialectes i estàndard a Europa, de més a menys distància respecte de les varietats vernaculars orals.

Germà Colón enceta les 17 contribucions al volum amb la conferència inaugural de la secció «Convergència dialectal i estandardització» del xx Col·loqui Germano-Català, on se'n va presentar la major part. En mantenir algunes característiques de l'oralitat, els editors li reten un homenatge merescudíssim i ens permeten imaginar-nos, en alguns passatges, l'orador en plena exposició. Però el millor tribut a la tasca de Colón és que algunes de les propostes que hi va formular, a principis del 2006, les recull la segona edició del Diccionari de l'Institut d'Estudis Catalans: ja són entrades preferents *carbassa*, *caragol*, i *endenyar* i secundàries *carbassa*, *cargol* i *endanyar*. S'ha imposat, doncs, l'etimologia. Però segons Colón, tot i les correccions de les darreres dècades, encara patim una manca d'atenció de la normativa cap al que no és «català central». Ell mateix posa el contraexemple de *melic*, cas potser únic d'una forma occidental que

desplaça, en les generacions joves dels parlars centrals, l'oriental *llombrígol*. El qual, però, manté el privilegi de ser entrada preferent al diccionari...

Joan A. Argenter signa una segona obertura del llibre amb «Per una norma en la diversitat o per una diversitat de normes?» A més del suggeridor títol, potser el reconegut sociolingüista ha volgut subratllar el caràcter predominantment argumentatiu del seu text amb l'absència de bibliografia i d'epígrafs. Partint, no cal dir-ho, d'una reflexió teòrica ben sòlida. Tenint això en compte i les restriccions d'espai d'aquesta ressenya, ens acontentem, en tots els sentits, de referir-nos a la seua proposta d'actualitzar la ideologia de l'estandardització: la variació lingüística ha de deixar de veure's com un «element dissonant» o com un *perill* i, consegüentment, cal accentuar-ne el caràcter composicional i policèntric. I atenció: l'única garantia de portar-ho a bon port és la «coordinació institucional», s'entén que entre l'IEC i l'AVL, trencant així la dinàmica actual d'ambdues institucions de *fer com si* l'altra no existira.

Clàudia Pons, tot seguit, s'ocupa dels universals lingüístics i la teoria de l'optimitat. Aquesta teoria, afirma, permet superar la dispersió de la recerca en dos paradigmes inconnexos, en combinar elements de les teories formals—mètode hipoteticodeductiu—amb elements de les teories funcionals inductives. El concepte de marcatge és clau: «El valor no marcat és aquell preferit internacionalment i el valor marcat és aquell que les llengües eviten i que solament utilitzen per crear contrastos» (p. 44). Pel cantó *pràctic*, aquests estudis haurien de tenir aplicació en l'ensenyament de llengües en contacte: «Els elements no marcats, per la major simplicitat articulatòria que presenten, s'adquireixen, de forma general, abans que els marcats i, a diferència d'aquests darrers, no solen ser origen d'errors lingüístics» (p. 52).

Montserrat Adam ens fa també una proposta sobretot metodològica: combinar el dibuix de les isoglosses amb una aproximació quantitativa que ens indique el percentatge d'ús de les variants, fonamental per a entendre els processos de canvi lingüístic. A més, la «concepció dinàmica de l'espai» permet representar les trajectòries dels trets i classificar les isoglosses com a particulars o compartides amb altres parlars. Tot això ho aplica a la morfologia verbal del català septentrional de transició, veritable cruïlla de variants pròpies i de procedents d'altres varietats, on s'observa, *grosso modo*, el declivi de les compartides amb el rossellonès i l'augment de les compartides amb el català central estàndard.

Maria Pilar Perea, en el seu estudi sobre el rossellonès, assenyaia que els trets particulars s'hi troben en recessió per la pressió de l'occità en el seu moment i del francès i del català estàndard (central, s'entén), fins al punt que «Han esborrat de manera progressiva alguns elements idiosincràtics del rossellonès» (p. 89). La influència del francès és important sobretot en el lèxic mentre que el català estàndard actua sobretot als nivells fonològic i morfològic. Si de cas, hi trobem a faltar un tractament quantitatiu de la penetració i el declivi de les variants, de l'estil del treball anterior. Quant a la pervivència mateixa de la llengua, l'autora posa la diglòssia per davant de tots els entrebancs.

Aitor Carrera analitza la relació de l'aranés amb la resta de l'occità. Proposa, com Perea, matisar la lectura de les isoglosses: segons ell, les que coincideixen amb la frontera política, amb la Vall d'Aran, i es refereixen a fenòmens antics, no són importants quantitativament ni qualitativa. En contra de l'opinió d'altres investigadors, que qualifica de «xocant», afirma que l'aranés no té tanta «personalitat», sinó que «la Vall d'Aran i el Bauartès formen a vegades una unitat des del punt de vista lingüístic» (p. 110). També observa, però, que els trets més moderns sí que tendeixen a coincidir amb la frontera estatal, la qual talla les innovacions que sorgeixen a una i altra banda.

Mar Massanell coincideix a subratllar l'impuls a la divergència que suposa la frontera administrativa, ara entre parlars pròxims del català nord-occidental. Mostra com la banda aragonesa ha romàs impermeable a cap influència de l'estàndard, mentre que la banda catalana es debat entre l'acceptació de les formes estàndard i el manteniment del parlar tradicional –especialment resistent en el nivell fonètic, val a dir. La causa és netament ideològica i extrapolable: «De cap manera no consideren [els parlants del Matarranya] que el xapurriat i el que parlen els locutors de TV3 pugui ser una mateixa llengua. Ho tenen tan clar com que ells són aragonesos i no pas catalans» (p. 132).

Josefina Carrera-Sabaté considera també el nord-occidental un espai de tensió entre la parla tradicional i l'estàndard, però mostra que, en el nivell fonètic, la influència de l'estàndard s'ha de buscar en la llengua escrita. Això explica, per exemple, la baixa consideració de la realització en [a] de la primera vocal dels grups començats per *en-*, *em-*, *es-*, acceptable per a menys d'un 30% dels entrevistats, la majoria no escolaritzats en català. Amb aquest i altres exemples, demostra que el «grup social que impulsa la modificació d'hàbits fonètics és el que està connectat als coneixements de català escrit» (p. 152), que és el realment prestigiat.

Conxita Lleó, Ariadna Benet i Susana Cortés s'interessen per les conseqüències de la pressió del castellà sobre les vocals e oberta, o oberta i e neutra en dos grups d'edat, pares i fills, i dos barris de Barcelona, Gràcia i Nou Barris. La teoria del marcatge n'és a la base: el fet que siguen vocals marcades les fa vulnerables a la influència de la llengua A. L'anàlisi dels xiquets mostra uns resultats més interessants (les diferències entre els de pares són menors): els de Nou Barris es mostren molt més permeables a la influència del castellà, cosa que demostra la influència del context immediat en la parla espontània. Un esment especial mereix l'exposició de la metodologia, tan clara i adient que serà ben útil per a altres recerques.

Miren Lourdes Oñederra ens parla de la fonètica en l'estandardització del basc, tenint en compte que «el nombre relatiu de parlants «conscients» (és a dir, no del tot espontanis) de la comunitat lingüística basca és relativament gran» (p. 180). La característica contrasta amb la comunitat lingüística catalana, amb la qual té en comú, però, que tots els parlants que tenen la llengua minoritzada com a pròpia som bilingües. Potser per això compartim la tendència de distingir-nos del castellà (vegeu el cas de *melic* reportat per Colón). La percepció dels parlants sembla, doncs,

el punt d'inflexió: és possible fins i tot la *recuperació* de fonemes quasi desapareguts si contrasten nítidament amb la variant substitüidora.

Claudi Balaguer coincideix amb Carrera (vegeu més amunt) a atorgar al pes creixent de la frontera administrativa la divergència progressiva de l'aranés respecte de la resta de l'occità, tot i que se centra en el sud de França, on es concentra la major part de parlants d'aquesta llengua. La situació que descriu evoca la substitució lingüística: un màxim del 10% de parlants habituals; major transmissió escolar que intergeneracional; absència d'estatus jurídic. Així, no pot estranyar l'absència d'una modalitat estàndard supradialectal, tot i els intents de Mistral o Alibèrt i els seus seguidors. Amb tot, afirma que l'ensenyament ha aconseguit reintroduir algunes formes lèxiques desplaçades pel francès. No així en el nivell fonètic, i menys pel que fa a les divergències gràfiques, sovint deutores d'una ideologia lingüística secessionista.

Daniel Casals estudia la presència de les varietats diferents del central als espais informatius de TV3 i Catalunya Ràdio. En constata una presència creixent, des d'uns inicis en què la *centralitat* es justificava adduint criteris d'eficàcia i de coherència amb la normativització consolidada. Un dels dèficits més importants el situa en el tractament informatiu, molt centrat en el Principat. No obstant això, l'únic cas en què sembla que hi ha un criteri fixat per a la incorporació de locutors oriünds d'altres varietats és en el de les corresponsalies, mentre que la seua presència en la redacció central no passa de ser testimonial.

El mateix Casals i Oriol Camps mostren les limitacions *estructurals* de les redaccions per a integrar els geolèctes: fins i tot en el cas que hi participen professionals de diversos indrets, les diverses persones (redactor, corrector i locutor) i fases del treball impossibiliten el manteniment de la morfologia *minoritària*. Però si, d'acord amb això, els locutors del català occidental sí que han de llegir textos amb morfologia oriental, per què al revés resulta (encara) *impossible*? Un altre aspecte no matisat és la integració de les varietats feta a a esadir.cat –portal lingüístic de la Corporació Catalana de Mitjans Audiovisuals–: per meritòria i avançada que siga, arrossega alguns tics com el de descriure la pronúncia oriental de la lletra *x* com la pròpia del català, així en general, mentre que després es remarca que en català occidental és d'una altra manera...

Katharina Wieland s'ocupa del llenguatge juvenil en l'àmbit dels mitjans de comunicació. Aposta per canviar la perspectiva habitual d'estudi del llenguatge juvenil, consistent en la lamentació pel creixent nombre de castellanismes. Sense que es demostre que la tendència no és certa, l'autora aposta per aprofundir en la funció identificativa dels mitjans i es mostra partidària de flexibilitzar més la norma, la rigidesa de la qual afirma que produeix «una ralentització elemental en el procés de normalització lingüística, perquè la llengua es veu limitada en el seu desenvolupament i no pot desplegar la vitalitat innovadora necessària que contribueix al que [sic] els mateixos parlants tinguin una relació natural amb ella» (p. 278)

Llum Bracho analitza els criteris i els problemes en la traducció de topònims al català o del català a altres llengües. Probablement, un dels problemes més importants és la mediació d'altres llengües, sobretot el castellà i l'anglès, que crea incoherències com la coexistència de topònims en castellà i en català en atles d'altres llengües. I hi ha la disjuntiva no resolta, per les evidents connotacions ideològiques, de si mantenim el topònim sempre que siga possible o si el sotmetem a traducció, transliteració, adaptació... El País Valencià, com massa sovint, presenta un plus de complexitat, ja que s'hi afegeix el criteri oficialista, segons el qual les institucions de la Generalitat Valenciana fan servir el topònim oficial independentment de la llengua de redacció.

Anna Montesinos s'ocupa dels neologismes en el camp de la informàtica. El seu estudi té en compte tres llengües: l'anglès, en tant que llengua d'origen, i una comparació entre els recursos i les dificultats del català i del castellà en l'adaptació i la creació d'aquests neologismes. Pel que fa a la gestió dels anglicismes, Montesinos constata un ús major dels recursos propis i la consegüent presència menor de préstecs en català que en castellà. Això quant a la neologia planificada, segurament gràcies a la gestió del Termcat, i potser també per aquella voluntat de *reafirmació* o de divergència de les llengües menys establides respecte de les fortes que hem vist més amunt. El contrast amb la neologia espontània, molt més tolerant amb els anglicismes, admetria també algunes reflexions, com les ja reportades, sobre la relació entre la norma i els parlants.

Christian Lagarde se n'ocupa: compara la primera i la darrera campanyes de normalització lingüística a Catalunya, *la Norma* i *la Queta*. En la primera, hi veu un component molt important de normativització, «amb un certa perversitat ultra-estandarditzadora» ja que «va ser una forma de decantar-se pel [català] *heavy*, una forma també de difondre el català oriental de cara a l'occidental, dintre de la més clàssica via fabriana» (p. 317). Per contra, interpreta que amb *la Queta* s'ha intentat corregir els *excessos* normativitzadors: s'hi posa l'ús per davant de la correcció. A més d'una voluntat explícita de fer-ne partícips més grups socials, Lagarde subratlla la diferent base ideològica de les dues campanyes: el nacionalisme *versus* l'Espanya plural.

Segurament, no és pertinent de fer una valoració global d'una obra col·lectiva. Sí que ho és, però, remarcar-ne l'interés, subratllat pel fet que la majoria d'autors no s'han limitat a exposar els resultats de la seua recerca, sinó que n'han descrit tan clarament el marc teòric i metodològic que les han fet profitoses per a d'altres treballs futurs. Conscients, potser, de l'interés creixent pel seu camp d'estudi.

JOSEP-ÀNGEL MAS CASTELLS
Universitat Politècnica de València

TERMCAT Centre de Terminologia [coordinació: F. Xavier Fargas Valero; redacció: Joan Rebagliato Nadal] *La definició terminològica*, Barcelona, Eumo, 250 pp.

Reflexionar sobre la importància i la complexitat de definir des de la praxi terminològica esdevé fonamental perquè canvia considerablement la perspectiva de la tasca empresa. I això és el que ha realitzat el TERMCAT en aquest text que cobreix, sense cap mena de dubte, un buit bibliogràfic. En concret, el text s'emmarca, en la col·lecció En Primer Terme i en la sèrie Criteris i Mètodes, que aplega un conjunt de documents elaborats per aquest Centre de Terminologia amb la finalitat de descriure les diferents qüestions de la metodologia emprada en la tasca quotidiana del Centre, com ara els criteris o principis que planegen en aquesta activitat.

Com s'assenyala en la introducció, el TERMCAT aborda aquest tema per dues raons: en primer lloc, per la manca d'estudis teòrics sobre aquesta qüestió, a diferència del nombrosos estudis sobre la definició lexicogràfica. Val a dir que ja es poden trobar articles i capítols en obres de conjunt sobre Terminologia o llibres que ja analitzen amb profunditat la definició terminològica. De fet, *La définition terminologique*, un document intern de treball de l'Oficina Quebequesa de la Llengua Francesa, 2006, serveix de punt de partida per a aquest llibre, com també es reconeix en la introducció. En realitat, aquesta institució canadenca presenta més punts de contacte amb el TERMCAT, ja que els dos organismes inclouen sistemàticament les definicions en els productes que elaboren. Justament, aquesta activitat pràctica definitòria permet als dos centres terminològics de caracteritzar amb molt de rigor el concepte de definició i sobretot de conèixer de primera mà els problemes reals que comporta. I es converteix en la segona raó per enllestir un treball teòric inductiu.

La definició terminològica es troba en el punt de mira del treball, és una «caracterització independent» i no es planteja sols com una caracterització per a diferenciar-la de la lexicogràfica, com es fa en altres estudis. En síntesi, independència respecte a la lexicografia i «certa profunditat» són els dos principis de partida del llibre, als quals cal afegir la reflexió des de la pràctica. A més a més, el llibre aposta per exemplificar tot allò que es tracta, una exemplificació extreta dels productes elaborats pel TERMCAT, en especial, del *Diccionari general de l'esport*. I açò permet al lector contrastar les reflexions teòriques i les afirmacions fetes amb els exemples aportats; i, des de la perspectiva del docent en l'àmbit terminològic, converteix el llibre en un excel·lent material didàctic de suport.

L'obra s'articula en una introducció, set capítols, més una bibliografia breu, un índex analític i d'un altre general. El primer capítol, *Què és una definició terminològica?*, parteix de la definició general establerta en terminologia i aplegada en la corresponent NORMA ISO, «la definició és un enunciat lingüístic que, nomenclàticament, caracteritza un concepte de manera suficient i necessària per mitjà de l'establiment de relacions d'oposició i proximitat amb els altres conceptes, pertanyents al mateix camp conceptual

i que, formalment, s'estructura com una única frase, iniciada amb una lletra majúscula i acabada amb un punt final» (p.13). El capítol se centra en la part més nocional i considera que la caracterització compleix els dos trets (necessària i suficient) quan resulta adequada per a la comunitat d'usuaris. I ací sembla que hauria de sorgir el primer problema que el llibre esmenta però que no aborda en la seua complexitat: la visió que es planteja es posiciona en una definició considerada com pròpia d'una terminologia *tradicional* enfront d'altres plantejaments més actuals, com els de la terminologia *sociocognitiva* de Rita Temmerman, *Towards new ways of terminology description: The sociocognitive-approach*, 2000, que considera que els conceptes no posseeixen una validesa objectiva sinó que formen unitats de comprensió formades per entitats, activitats i categories híbrides que canvien amb el pas del temps i no sempre responen a una explicació de tipus taxonòmic. Evidentment, el terminòleg ha de definir en un moment concret a partir dels trets que considere com necessaris i suficients per a la comunitat experta, tal i com es planteja des del TERMCAT, però també ha de considerar aqueixa possibilitat d'evolució en el temps, la subjectivitat en l'aprehensió de la realitat com procés cognitiu i els diferents paradigmes o models que en una àrea experta conviuen, com és en el nostre cas, la Lingüística, per exemple. És més, aquesta mena de conflicte ens recorda inevitablement el vell debat entre el model de l'estructuralisme (sems i oposicions) i el nou model de la semàntica cognitiva (conceptes, prototipus i perifèries).

Per utilitzar un mecanisme de reconeixement de l'adequació de la definició que s'elabore, el TERMCAT al·ludeix al fet que l'enunciat proposat pugua ser equivalent en tots els contextos d'ús, és a dir, es planteja la prova de la substitució que s'explica en un altre apartat i també s'utilitza en la definició realitzada pel lexicògraf. Per tant, hi ha punts de contacte indefugibles entre la Terminologia i la Lexicografia. També el mateix TERMCAT esmenta la necessitat de validació final de l'especialista per garantir l'adequació real de la definició. Això comportaria en àmbits més teòrics i conflictius, com és ara la Lingüística, el parer de diferents especialistes perquè no tots presentem el mateix concepte d'un element denominatiu.

En aquest primer capítol, es planteja la necessitat de l'estructuració del camp conceptual com a etapa prèvia a la definició d'un terme en un arbre de relacions hiperonímiques que comparteixen la mateixa categoria gramatical, si bé no s'aprofundeix en els tipus d'arbres i es remet en nota a peu de pàgina al treball de l'oficina de Quebec. Sí que s'estableix una jerarquia de termes: en hiperònims, hipònims i cohipònims, i s'informa que els hipònims poden heretar tots els trets de l'hiperònim o només els més generals. Segons el TERMCAT, aquest principi d'herència s'ha de tenir molt present per tal d'evitar les redundàncies en les definicions. A més a més, la posició concreta que ocupa un terme en el camp té tres conseqüències en la redacció de la definició: permet singularitzar un terme respecte als que es troben més acostats, evita la referència a l'àrea temàtica assignada i que hi haja definicions diferents d'un referent únic. Tot açò

es relaciona, d'altra banda, amb la divisió del camp conceptual i la problemàtica que una definició englobe dos conceptes alhora. El TERMCAT es mostra en aquest sentit en una línia terminològica prescriptiva amb paraules com: «No és admissible, doncs, que una definició englobi dos conceptes alhora o bé que una nota introduïxi un concepte nou respecte al concepte vehiculat per una definició del mateix terme» (p.19). Més enllà de l'admissibilitat, el problema real de la polisèmia ja es planteja en lexicografia amb la divisió en diverses accepcions, però, segons el TERMCAT, això no es correspon en terminologia on cada concepte comporta l'existència d'un terme, com si tot fos homonímia. Ara bé, aquesta decisió teòrica topa amb perspectives més actuals de la terminologia, tant si s'anomenen *teories sociocognitives com comunicatives*. Analitzar els termes en el seu context d'ús ens permet contemplar-ne la problemàtica, com és la diversitat de sentits o diversitat de conceptes per part dels experts.

Per últim, en aquest primer capítol es diferencia la definició terminològica de la lexicogràfica i de l'enciclopèdica amb la inclusió de diversos exemples molt clars, si bé es reconeix que a la pràctica les fronteres són difuses i que sorgeixen nous models teòrics que intenten superar la divisió clàssica entre mot i terme, Lexicografia i Terminologia. Es descriuen amb exhaustivitat tots els factors que aboquen a aquesta difusió de fronteres.

En el segon capítol, *Tipus*, es revisa la tipologia de definicions terminològiques. Es planteja un model propi «que vol ser complet i sincrètic» (p. 27) a partir de la classificació terminològica proposada per l'Office i de la classificació lexicogràfica de Joaquim Rafel i Fontanals, *Lexicografia*, 2005, i Joan Soler, *Definició lexicogràfica i estructura del diccionari*, 2006. En concret, la classificació desenvolupa i exemplifica tres tipus: *definicions parafràstiques*, *definicions metalingüístiques* i *definicions ostensives*. A més de l'explicació i l'exemplificació del tipus de definicions, hi ha recomanacions sobre l'adequació del tipus de definició en l'activitat terminològica. Cal afegir que, malgrat l'intent de ser un model propi, la proposta de classificació és molt similar a la que apareix en tractats lexicogràfics. En qualsevol cas, tant l'exemplificació com les recomanacions són molt interessants i útils per a la formació del terminòleg, en especial, perquè en moltes ocasions s'ofereixen exemples de diverses possibilitats de definició i s'explica i justifica quina és la més aconsellable d'un mode molt clar, que es pot compartir o no en funció de cada cas però almenys impulsa el lector en cada ocasió a valorar l'exemple.

En el capítol tercer, *Característiques*, s'aprofundeix en les característiques de la definició des de tres aspectes. En primer lloc, s'expliquen les característiques considerades com a bàsiques de la definició, com són la no utilització de la denominació en la definició, l'equivalència semàntica i sintàctica respecte a la denominació que es demostra amb la prova de la substitució, el defugiment de la circularitat i la redundància, i la unitat semàntica i formal d'una definició terminològica.

En segon lloc, s'aborden les característiques formals de la definició, tal i com es resumeix al començament de l'apartat: l'ús que s'ha de fer de la puntuació per tal

d'aconseguir la unitat formal, la utilització de verbs en formes personals i formes no personals, l'estructura ideal de la definició, els elements extrínsecs que s'han de recollir i com s'ha de fer o la manera de citar les denominacions d'altres termes.

I per últim, es tracten les característiques semàntiques de la definició: la necessitat d'una unitat de significat en la paràfrasi definitòria; el grau adequat d'especificació dels trets característics per tal de singularitzar un concepte enfront dels altres conceptes del mateix camp nocional; l'ordre que ha de seguir la informació semàntica; els principis en la tria del descriptor d'una denominació complexa sintagmàtica; i la conveniència d'una definició paral·lela dels conceptes paral·lels.

En el capítol quart es tracten totes les qüestions sintàctiques que no s'han plantejat en les característiques formals del capítol anterior, per intentar aconseguir una major claredat d'exposició, encara que evidentment aquest capítol podria haver-se fusionat amb el precedent i en un apartat tractar-se totes les qüestions relatives a la forma. En concret, ací s'aborden la coordinació copulativa entre oracions, la necessitat de repetir arguments dels definidors en determinats termes; la representació de l'estructura sintàctica dels verbs, etc.

En el capítol cinquè, *Estil de redacció*, es plantegen uns principis estilístics generals que consideren que la definició ha de resultar vàlida per a tota la comunitat d'especialistes i no pot ser, per tant, una definició d'autor. Per això en l'estil ha de predominar en primer lloc l'objectivitat del to i no hi han de figurar apreciacions lingüístiques, com *impròpiament* o *col·loquialment*, les quals es podrien reservar a les notes, ni preferències de l'autor de la definició, el que es considera una presència involuntària. També, s'aconsella sobre l'ús de l'article i de l'article indefinit. Un segon apartat se centra en la necessitat d'aconseguir la màxima simplicitat d'expressió en la forma, la semàntica, la sintaxi o la llengua de la definició; una simplicitat ja apuntada al llarg de les pàgines precedents i que es torna a sintetitzar. També es parla en els següents apartats de les relacions establertes amb altres definidors, de les relacions establertes a l'interior d'una definició, de les qüestions relatives al definidor ja tractades en capítols anteriors o de la referència en la definició a un nom de doble gènere. Per tant, es tracta d'un capítol una mica heterogeni i que no respon exactament al títol.

Potser, el llibre es podria haver estructurat d'una altra manera, en especial perquè encara trobem un capítol sisè, *Característiques de la metallengua de la definició*, en què s'aborda les característiques lingüístiques pròpies del registre, com la correcció lingüística o la normativitat, les quals es podrien haver agrupat al capítol anterior.

Finalment, el llibre es tanca en un capítol setè, *Resum dels trets principals d'una definició terminològica*, però a diferència de l'estructura general de l'obra s'opta primer per seguir un resum dels trets generals —es fan 23 recomanacions que ha de complir una definició— i, en segon lloc, es descriuen els trets que han de seguir les definicions segons les diferents categories gramaticals del terme definit.

A més a més, s'inclou una bibliografia breu però centrada en la temàtica abordada, és a dir, en les obres que tracten sobre la definició terminològica, que deixa al marge obres generals de Lexicografia o Terminologia.

En definitiva, ens trobem davant d'un text extremadament rigorós, emmarcat en la pràctica terminològica del TERMCAT, i dirigit cap a la pràctica; per això es converteix en una obra excel·lent i necessària en la formació del futur terminòleg. A més a més, la presència constant d'exemples, considerats com incorrectes o inadequats i la seua proposta de correcció des d'aquella perspectiva contínua prescriptiva que adopten els seus autors, fan de l'obra quasi un valuós manual d'exercicis. De fet, el llibre presenta un resum a l'inici de cada capítol i es tanca també en un capítol de resum com si s'insistís en aquest vessant didàctic, en la funció d'eina metodològica que vol servir d'instrument pràctic i per això conté també un índex analític que facilita la recerca de la qüestió concreta que es pretén consultar o un text destacat amb requadres de color verd que ofereixen al lector una informació adicional.

Ara bé, com sempre, darrere d'aquesta pràctica ens trobem amb un concepte de definició terminològica, amb les seues conseqüències metodològiques, que es pot compartir o no.

JULIA SANMARTÍN SÁEZ
Universitat de València

Magí Sunyer, *La ciutat nova. Literatura sobre llibertat, igualtat i catalanisme*, Benicarló, Onada Edicions, 2010, 149 pp.

Magí Sunyer, professor de literatura catalana a la Universitat Rovira i Virgili i escriptor, ens presenta un recull d'articles seus, minuciosament estructurats, en un volum que aborda, a grans trets, l'obra i l'actuació cívica de diversos escriptors contemporanis. Aquesta publicació és, doncs, una digna continuació dels estudis anteriorment publicats per Sunyer, com ara *Els marginats socials en la literatura del Grup Modernista de Reus* (1984), *Modernistes i contemporanis* (2004) o *Els mites nacionals catalans* (2006). *La ciutat nova* comprén cinc capítols que aborden les aportacions literàries i culturals de cinc escriptors que van trobar amb la guerra del 1936 un fre a la seua trajectòria i al seu compromís cívic: Antoni Rovira i Virgili, Ramon Vinyes, Ventura Gassol, Rafael Tasis i Artur Bladé i Desumvila. Tots cinc, en la tesi de Sunyer, optaren per la defensa d'una societat lliure des d'una òptica esquerrana, per fer compatible conceptes ideològics com la llibertat, la igualtat i el catalanisme. No debades aquest estudi s'inserix dins de l'activitat del grup de recerca Identitat Nacional i de Gènere a la Literatura Catalana de la Universitat Rovira i Virgili, del qual Sunyer és un dels principals representants. Una tasca de recerca de les concrecions ideològiques que van moure uns autors que

combatien en els seus textos contra les desigualtats i que van compartir el somni republicà i la desfeta de l'exili.

La nòmina d'autors analitzats completa així la llista d'escriptors que han estat analitzats per Sunyer en anteriors publicacions, com ara Josep Aladern, Pere Cavallé, Antoni Isern, Plàcid Vidal, Joan Puig i Ferrer, Josep Maria de Sagarra, Jaume Vidal Alcover, Maria Aurèlia Capmany, Josep Pin i Soler, Narcís Oller o Joan Cavallé, entre altres. Una revalorització de la contribució idelògica d'uns intel·lectuals dels segles XIX o XX que han estat claus, tot seguint els diversos estudis fets per l'autor, en la concreció actual de la literatura catalana. Els cinc capítols ara presentats tenen com a origen dotze articles prèviament publicats; l'autor els ha refós i ha enllaçat perfectament les tesis generals del llibre, tot aconseguint una unitat d'anàlisi destacable que agilitza l'interès per la seua lectura i la comprensió de les hipòtesis inicials i l'extracció de conclusions finals. Així, el primer capítol, «L'escriptor jove Antoni Rovira i Virgili» és el resultat de quatre articles anteriors que abordaven els inicis literaris de l'autor i el seu vessant com a crític teatral. Un conjunt d'articles de rigorosa solvència publicats en mitjans tan heterogenis com la *Revista de Catalunya*, *Llengua & Literatura* o llibres d'actes o d'estudis específics sobre els escriptors referenciats.

És interessant destacar el títol del volum publicat, *La ciutat nova*, que, segons explica Sunyer al pròleg, està extret d'una prosa de Rovira i Virgili sobre la celebració del Primer de Maig que fa referència a la defensa d'una societat lliure i sense desigualtats i que «es comprèn plenament en el marc del debat sobre la ciutat de començaments de segle XX i presenta una alternativa al tòpic noucentista» (p. 10). Així, l'anàlisi de l'obra de Rovira i Virgili esdevé el punt d'inici en la concreció d'una estètica personal que ja des de la joventut de l'escriptor es concretava. Com bé recorda Sunyer, l'autor és de la generació de Josep Carner i de Joan Puig i Ferrer, d'Eugeni d'Ors i d'Alfons Maseras i en el moment de la concreció del moviment noucentista, al si de la Lliga Regionalista, Rovira i Virgili es professionalitzava com a redactor d'*El Poble Català*, enfrontat directament a *La Veu de Catalunya*. És l'època de concreció d'una estètica personal marcada pel republicanisme catalanista i de la redacció d'un drama ibsenià, *Nova vida* (1904). Una primerenca vocació teatral que reflecteix l'ús de la literatura que en fa el seu autor, al servei de la ideologia, això és, la utilització del teatre com a mitjà eficaç per a remoure consciències. Una activitat paral·lela a la seua concreció com a crític teatral del diari *El Poble Català* o com a narrador, amb la publicació el 1909 del volum *Episodis*, on es deixen paleses les seues intencions crítiques envers la societat i la seua aposta per un anticlericalisme ideològic.

El segon capítol del llibre, «Ramon Vinyes, àngels i dimonis», pretén recuperar la figura de l'intel·lectual que va quedar marcat per les dues crisis culturals del 1909 i la de la Guerra Civil del 1936. Sunyer destaca la importància de la seua prosa amb un llibre com *L'ardenta cavalcada* (1909) alineat amb les tesis decadentistes i l'ús potencial del simbolisme. Unes proses de gran alçada que l'autor de l'estudi vincula

amb els *Contes fatídics* (1911) d'Alfons Maseras i les *Llegendes d'amor i de tortura* (1909) de Miquel Palol. Uns relats de gran efectivitat expressiva on, segons Sunyer, «els components de transgressió, de crueltat i de profanació són recurrents en aquest univers literari» (p. 56). En segon lloc, trobem una anàlisi de la producció teatral de Vinyes, molt especialment, l'obra *Ball de vitelles* (1926), una obra de gran qualitat que, a l'igual que la resta de peces dramàtiques de l'autor, no va aconseguir reeixir en el panorama literari català d'aleshores.

La poesia de Ventura Gassol centra l'estudi del tercer capítol, com també les referències a les tres peces de teatre que va escriure. Les difícils relacions del poeta amb els noucentistes guien l'anàlisi de Magí Sunyer, tot ressituant la importància de la seua trajectòria, qui conclou: «per edat, formació, amistats i iniciació en el catalanisme, a Ventura Gassol li pertocaria formar part de la segona generació noucentista» (p. 79). Els set llibres de poesia seus publicats entre el 1917 i el 1977 ofereixen un model exquisit de control mètric i de treball minuciós de la llengua i, com indica Sunyer, «a partir de quatre centres d'interès: amor, pàtria, natura i mort» (p. 80). L'autor de l'estudi comenta de manera detallada diversos poemes de Gassol que serveixen de contrastació de les tesis inicialment plantejades: la recuperació de la figura literària i intel·lectual de Gassol en el panorama català del segle xx. Cal destacar la contrastació de l'evolució de l'obra del poeta entre els dos exilis que patí, concretament la manca de renovació que va mostrar en les obres posteriors al 1946, ja que l'autor es va veure abocat a la poesia de circumstàncies que venia regida per les convocatòries dels Jocs Florals a l'exili.

D'igual manera, el quart capítol, «El novel·lista Rafael Tasis», s'ofereix amb la voluntat de reivindicar la figura intel·lectual del narrador. Així, Sunyer explica que «la novel·la catalana de 1925 a 1939 s'ha de visitar i recobrar per al lector actual» (p. 110), un excel·lent exemple de la qual és la novel·la de Tasis *Vint anys* (1931). Tasis va esdevenir, com conclou l'autor de l'estudi, un escriptor compromès i activista polític i cultural de primer ordre que va mostrar en les seues novel·les una síntesi perfecta de l'evolució de la narrativa catalana d'ençà el segle xix i de la concreció del gènere policíac a casa nostra: *La biblia valenciana* (1955), *És hora de plegar* (1956) i *Un crim al Paralelo* (1960). Una base sòlida per a la renovació de la novel·la catalana de les darreres dècades del segle xx.

Finalment, «Pàtria i exili: els paradisos perduts d'Artur Bladé i Desumvila» esdevé una anàlisi de l'obra d'un escriptor i periodista que, en paraules de Sunyer, «si Catalunya no hagués estat derrotada en la guerra, probablement Bladé hauria esdevingut un periodista d'expressió sòbria i brillant» (p. 126). Podem llegir una defensa de les aportacions ideològiques de qui va ser alumne de Rovira i Virgili a partir de les proses que va escriure, producte de l'observació del seu món més immediat; així, veiem una anàlisi dels seus llibres *Benissanet* (1982) —d'on ell era natural—, *Crònica del país natal* (1958), *Gent de la Ribera d'Ebre* i els pòstums *L'edat d'or* (1995) i *Les primeres*

descobertes (1996). Unes obres que tenen en comú el mateix punt de partida, la visió personal del narrador, un element de clara ascendència autobiogràfica que marca els relats de la visió més personal i carregada ideològicament que pretén l'autor. Comptat i debatut, estem davant d'una profunda revisió de l'obra literària i de l'aportació ideològica de cinc escriptors catalans contemporanis que van veure com la guerra i l'exili frenaven la seua trajectòria. Assistim, doncs, a la revalorització de les seues figures amb una anàlisi excel·lent de Magí Sunyer a qui l'únic retret que podem fer és no haver inclòs unes conclusions finals que sintetitzen, a partir de la comparació, l'aportació general dels escriptors estudiats.

CARLES CORTÉS ORTS
Universitat d'Alacant

Carreras, Carles; Moreno, Sergio (eds.), *Llegint pedres, escrivint ciutats. Unes visions literàries de la ciutat*, Lleida, Pagès Editors, 2009, 315 pp.

L'any 2006, en el marc d'Els Juliols, els cursos d'estiu de la Universitat de Barcelona, es van organitzar unes jornades anomenades Ciutat i Literatura, una Perspectiva Interdisciplinària. *Llegint pedres, escrivint ciutats* és el producte escrit d'aquell curs, ja que arreplega un part substancial de les contribucions que s'hi van presentar. L'objectiu inicial dels organitzadors, coincideix, a grans trets, amb el resultat obtingut al llibre: «donar a conèixer el valor científic de la literatura en l'explicació de la ciutat, més enllà del seu coneixement popular, i debatre'n les aplicacions i els punts de vista» (p. 16). Aquesta afirmació ens adverteix que, a pesar del caràcter transversal del llibre, pesa més la ciutat que la literatura o, per dir-ho en uns altres termes, la geografia que la filologia. No debades, «el nucli dur» del curs i de la publicació, com es reconeix en la introducció mateixa (p. 16), prové del Grup d'Estudis Urbans i Comercials de la Universitat de Barcelona, és a dir, del món de la geografia humana.

No voldria transmetre la idea, tanmateix, que aquest és un llibre adreçat a especialistes d'aquest àmbit. El plantejament multidisciplinari a què acabem d'al·ludir és, sens dubte, el major encert de l'obra. Geògrafs, filòlegs, urbanistes, arquitectes, sociòlegs, antropòlegs i molts altres investigadors hi trobaran bona cosa d'arguments suggeridors per a la seua recerca; fins i tot des de fora del món acadèmic, l'obra és plena d'estímul per al lector interessat.

Tot plegat es justifica, entre altres coses, en l'actualitat de la major part dels temes tractats, molt sovint lligats a Catalunya, però sempre des d'una perspectiva universal. En un món com el nostre, en què la ciutat ocupa un paper cada vegada més preponderant, no només com a espai, sinó també com a forma de vida globalitzada, es fan necessàries reflexions i anàlisis com aquestes. La bibliografia dels diferents articles conté nombroses invitacions a aprofundir en aquests temes i ens recorda

l'abast científic i filosòfic de la proposta: al costat d'estudis més específics, trobem citats clàssics del pensament del segle xx, des de Ricoeur fins a Bourdieu, passant per Gramsci o Benjamin, cosa que demostra el rigor metodològic i, alhora, la consciència social que domina la major part dels articles del recull.

Obviant l'estructuració del llibre, que no els presenta de la mateixa manera, podem agrupar els articles en diferents àmbits temàtics. En primer lloc, cal destacar l'article «Ciutat i literatura, entre l'humanisme i el marxisme», on Sergio Moreno aborda la relació entre literatura i ciutat des del punt de vista de la geografia urbana. Amb un to combatiu, propi d'un investigador jove, comença parlant de la pròpia experiència en l'àmbit de la recerca universitària per a acabar reivindicant la vigència d'una geografia crítica i d'esquerres, basada en el marxisme i l'humanisme, i compromesa amb la societat que estudia. En aquest sentit, l'article posa de manifest el valor que pot tindre la literatura com a eina d'anàlisi per a l'estudi de la ciutat, des d'una perspectiva sistemàtica, cosa que, com he vist, es troba en la base del llibre.

En segon lloc, trobem un grapat d'articles dedicats a les «construccions literàries» de les ciutats, a través de les quals es pot explicar la seua història, però també la seua transformació actual, en la mesura que la imatge cultural que es té d'una ciutat –o d'un barri– condiciona la manera de viure-hi i d'intervindre-hi. La primera proposta que apunta en aquesta línia és l'article de Lluís Frago, «¿Existeix una literatura urbana no barcelonina? Una visió des del confins», en el qual s'introdueix una dualitat que recorre, ni que siga tàcitament, tot el llibre: la tensió entre centre i perifèria, un contrast que porta l'investigador a afirmar que «donada la construcció simbòlica de Catalunya, sembla no existir una literatura urbana no barcelonina» (p. 58).

A continuació trobem un parell d'articles dedicats a dos espais urbans emblemàtics: «La calma i el canvi. Anàlisi de la construcció literària de Ciutat de Mallorca a partir dels relats de viatgers (1840-1930)», de Jaume Franquesa, i «La construcció literària del Barri Xino», de Sergi Martínez. Al primer text es fa un repàs exhaustiu de la imatge que de Mallorca, però en particular de Palma, van contribuir a crear veus com ara George Sand, Rubén Darío o, per damunt de tot, Santiago Rusiñol amb la famosa obra *L'illa de la calma*. Martínez, per la seua banda, es basa en l'aportació d'autors com ara Rafael Tasis, Manuel Vázquez Montalbán, Josep Maria Benet i Jornet, Carlos Ruiz Zafón, Alfred Bosch, etc., per a explicar la imatge literària del Barri Xino de Barcelona i com aquesta ha determinat, en major o menor mesura, els processos de revalorització o degradació del Raval i altres zones veïnes.

Carmen Rodríguez s'aparta una miqueta d'aquests temes per a situar la construcció simbòlica de la ciutat en el moment de naixement de la cultura de masses a Europa, a cavall entre els segles xviii i xix. Després d'un primer moment, vinculat a l'eufòria il·lustrada i industrial en què s'intenta captar la totalitat de la ciutat i mostrar-la a través de diferents il·lusions òptiques (d'ací el títol de l'article, «La consciència panoràmica»), comença una època de crisi, com demostra l'obra del fotògraf Eugène Atget (1857-

1927), l'obra del qual «és l'explícita renúncia a capturar una imatge unitària de París perquè aquesta no es correspon ja amb la realitat que contempla» (p. 200). Sens dubte, aquest article contribueix a establir les bases teòriques i contextuals de tot el llibre, alhora que n'apunta una de les conclusions més punyents: «La (...) mirada absoluta i perplexa [de la consciència panoràmica] es manté en l'estrat de la cultura de masses, amb el convenciment de la seua eficàcia en el temps que la ciutat esdevé novament tan sols espectacle i simulacre de si mateixa» (p. 203).

En tercer lloc, cal destacar un seguit d'articles dedicats a la toponímia o, millor dit, a la comprensió de les relacions que s'estableixen entre els noms de lloc i el domini —quan no la creació— del territori. El primer article d'aquest grup, «De llocs i noms», és obra de l'altre editor del recull, Carles Carreras. Amb una quantitat d'exemples que pot aclaparar i un to divulgatiu que evoca l'origen oral de la proposta, l'article proposa interessants reflexions sobre el concepte de lloc i la diversitat de noms que pot rebre i apunta algunes idees clau sobre la tensió entre toponímia oficial i toponímia popular. Aquesta segona qüestió la desplega Roser Pubill en «Toponímia i ciutat a Catalunya», com també Lluís Quintana en «Didàctica dels carrers: Barcelona al segle XX». En aquest article, l'autor repassa la influència que ha tingut la iniciativa política en la configuració del nomenclàtor barceloní i és especialment reveladora l'anàlisi que fa de la proposta de Víctor Balaguer sobre l'Eixample.

La resta d'articles se separen una miqueta de les grans línies d'estudi plantejades per les aportacions que acabem de ressenyar. D'una banda, en trobem un parell dedicats a la relació entre arquitectura i literatura. En «Ciutat, literatura i arquitectura. Sis moments de l'espai urbà traçats per la paraula literària», Marta Llorente aporta diferents exemples, amb una gran perspectiva històrica i espacial, d'interaccions entre història, ciutat i literatura, uns lligams que contribueixen al «llarg camí de les ciutats i dels seus relats» (p. 119). Al seu torn, Victòria Garriga, en «Arquitectura i literatura», aprofundeix en una idea apuntada en l'article anterior: el caràcter immaterial de la literatura davant del caràcter material de l'arquitectura. A partir d'això, amb un to més assagístic que el de la resta del recull, desplega una sèrie d'arguments entre els quals destaca l'afirmació, quasi aforística, que «l'art pot ser criminal, l'arquitectura no» (p. 291).

Al costat d'aquests dos articles, en trobem dos més dedicats a les anomenades «indústries culturals». En «Centre i perifèria a la música urbana de Barcelona», Jordi Nofre analitza la producció musical catalana de les últimes dècades a partir de coordenades socioculturals i lingüístiques basades en el contrast entre els barris burgesos de Barcelona, la seua perifèria i la Catalunya rural; les conclusions, com es pot imaginar, són ben suggeridores, però alhora ben discutibles. Finalment, Josep Maria Ferrer tanca el recull amb una descripció objectiva i escassament anàltica del panorama editorial barceloní en «Escriure i publicar a Barcelona en els darrers cinquanta anys».

Comptat i debatut, estem davant d'una proposta consistent i valenta, molt heterogènia i alhora coherent en la voluntat d'obrir vasos comunicants entre diferents àrees d'estudi que comparteixen un horitzó comú en no pocs casos. Cal lamentar, tanmateix, alguns elements formals de l'edició: no són poques les errades tipogràfiques i hi ha més d'un article que presenta una redacció poc acurada, fins i tot apedaçada. Dos característiques que són habituals en la publicació d'actes –i fins a cert punt excusables, si pensem en les dificultats d'aquesta mena de projectes. En aquesta línia, em permetré discrepar del disseny de la portada, on apareix una fotografia de Sarajevo presa per Sergio Moreno, editor del llibre, en el transcurs d'un treball de camp a la ciutat bosniana; la imatge fa feredat i reflecteix, amb una gran força simbòlica, l'horror de la guerra dels Balcans. Però fora d'aquests mèrits, les referències a Sarajevo que hi ha al llibre són molt escasses i hauria estat molt més adequat i atractiu usar una imatge de Barcelona, la ciutat protagonista de l'obra. No deixa de ser irònic, en aquest sentit, que el llibre haja estat publicat a Lleida, per part d'una editorial relativament petita i de caràcter independent com és Pagès Editors. El caràcter *perifèric* de l'edició, des d'aquest punt de vista, confirma la particularitat dels estudis que arreplega, la seua especificitat en relació a les àrees d'estudi més definides que tenen com a referència. Però també és legítim preguntar-nos si des del *centre* –en tota l'amplitud del mot– hauria pogut dur a terme una iniciativa d'aquestes característiques.

GONÇAL LÓPEZ-PAMPLÓ
Universitat de València

Guittone d'Arezzo, *Sonets d'amor*, ed. Eduard Vilella Morató, Santa Coloma de Queralt, Obrador Edendum, Publicacions Universitat Rovira i Virgili, 2008, 129 pp.

La iniciativa de publicar una selecció dels sonets de Guittone d'Arezzo mereix una aprovació entusiasta. Si, a més, va acompanyada d'una traducció excel·lent, els lectors de poesia, en general, i de poesia catalana i italiana medieval, tindran la fortuna de gaudir d'un llibre imprescindible. No són freqüents aquestes publicacions, per la singularitat del poeta, exquisit al seu temps, per la dificultat de la comprensió, i més encara, de la traducció i també per la extraordinària circumstància que la persona que ho fa siga, a més, un estudiós de la literatura medieval italiana.

Precedeix la selecció un ben documentat pròleg, que informa de la poesia del poeta Guittone d'Arezzo, de la literatura toscana del seu temps i de les obres anteriors. Serà, doncs, un llibre útil per al gaudi de la lectura i per a l'aprenentatge dels estudiants universitaris de poesia medieval. Cal destacar que, en aquest sentit, els italianistes espanyols aprofiten l'avinentsa de les traduccions per omplir un buit imperdonable de desconeixement de la literatura italiana. D'aquesta manera són freqüents les traduccions precedides d'introduccions que esdevenen estudis acurats i

erudits, al temps que de fàcil i general lectura. És, alhora, una forma de difondre la literatura i també de contribuir al seu major coneixement.

En el cas concret de la selecció, traducció i introducció d'Eduard Vilella tenim un cas reeixit d'allò que en els darrers anys ha esdevingut la traducció universitària. M'explique. Fora del procés de la tasca de traducció dels autors contemporanis, en mans dels editors, sotmesos a fortes negociacions per aconseguir l'autor més venut o de més renom en una cursa marcada per les campanyes editorials de Nadal, començament de curs acadèmic, fira del llibre, etc., els traductors universitaris disposen de més calma, més temps, cap pressió de part dels drets d'autors i tampoc l'estrés de les primícies. L'aproximació a l'obra sol venir de la mà del mateix especialista, com en el cas que ens ocupa, que coneix les millors edicions del país d'origen, la llengua del poeta, la seua poètica, les seues fonts, la seua vida. La responsabilitat i la generositat del traductor ens ofereixen encara una cosa més gran i millor: el remei d'omplir un buit, com deia abans, que durant segles impedia el coneixement de la poesia.

Admirat per Dante Alighieri, molt probablement present en la ment de Petrarca quan escrivia els seus sonets i les seues cançons, Guittone d'Arezzo era conegut per la seua poesia política, de fort sabor comunal, de denúncia social. Un poeta d'ofici, d'àmplia cultura, expert en lectures provençals, franceses i llatines, tendència a enraonar i exposar els seus pensaments de forma lògica i ben argumentada. En les seues rimes amoroses inclou també aquest raonament, tancat, d'estructura complexa. La seua tasca fou necessària en la conformació de la poesia italiana medieval. La referència constant al seu rigorós raonament fou un punt obligat dels poetes estilnovistes, Dante, Cavalcanti i Cino da Pistoia, que sorgiren a l'aire de la poesia dels poetes toscans anteriors. Llegim a la contracoberta: «Al llarg del segle XIII, la plàcida Toscana dels municipis medievals restà trasbalsada per la confrontació de dos grans corrents literaris: el llegat de la lírica trobadoresca provençal i la nova experiència poètica de l'escola siciliana. La poesia de Guittone d'Arezzo recollida en l'antologia bilingüe que intitulem *Sonets d'amor* reflecteix de manera punyent aquest trasbals. Deixa traslluir les desavinences estètiques, les tensions ètiques i els conflictes socials d'un món cultural en ple procés de canvi, entre una lírica tradicional que es resisteix a desaparèixer i una literatura nova que pugna per imposar-se.»

Recomanem amb entusiasme aquesta lectura i ens congratulem de la iniciativa d'una col·lecció que s'anuncia profitosa i valenta. *Sonets d'amor* és el primer volum d'una col·lecció, La Flor Inversa. Completen l'edició els comentaris de l'estudiós a cadascun dels sonets escollits, 27 en total. L'edició de referència és de Lino Leonardi, Guittone d'Arezzo. *Canzoniere. I sonetti d'amore del codice Laurenziano*, Torí, Einaudi, 1994.

JÚLIA BENAVENT
Universitat de València

Francesc Fontanella, *Panegíric a la mort de Pau Claris*, a cura de Montserrat Clarasó i Maria-Mercè Miró, Barcelona, 2008, Fundació Pere Coromines-Curial Edicions, 195 pp.

Amb aquesta publicació, per primera vegada tenim accés a l'única obra de Fontanella impresa en vida de l'autor i que, paradoxalment, no havia tornat a reeditar-se: en títol més literal, *Occident, eclipse, obscurdat funeral, aurora, claredat, belleza gloriosa, al Sol, Lluna y estela radiant de la esfera, de l'epicicle, del firmament de Cathalunya. Panegírica alabança, en lo últim vale, als manes vencedors del molt il·lustre doctor Pau Claris* (1641). Les editores, Montserrat Clarasó i la recentment traspassada Maria-Mercè Miró, ens han fornint una secció introductòria força completa a propòsit del context historicoliterari d'aquesta peça. Hi recullen la gènesi del mite de Claris, la biografia de Fontanella i una anàlisi detallada tot i que fragmentada en vers i prosa del panegíric, completada per una relació de les fonts utilitzades i una bibliografia tant general com específica. L'edició del text va acompanyada d'un apartat de notes a peu de pàgina amb un seguit de referències per aclarir la interpretació del text i la localització (amb correccions incloses) de les citacions bíbliques que farceixen la lloa. En apèndix final inclouen quatre textos dedicats a Claris (una dècima anònima, una carta de Josep Çarroca, el panegíric de Gaspar Sala i el panegíric inclòs en un sermó predicat pel P. Francesc Josep de Jesús Maria) i un total de nou làmines, que ajuden a completar la visió que ens dóna Fontanella sobre la intervenció de Claris en la Guerra dels Segadors.

Es important recuperar, donar a conèixer i, sobretot, valorar aquest text per diversos motius. El primer i més evident perquè, amb la seva publicació, completem l'edició de l'obra íntegra de Fontanella. En segon lloc, perquè més enllà de les facetes més conegudes d'aquest autor, com a poeta i dramaturg, ens permet valorar la seva tasca com a prosista, fet que s'havia fet molt secundàriament. La tercera raó és que no hem d'oblidar que el *Panegíric* és una de les poques mostres de prosa culta barroca en català i, encara més, d'un gènere tan fortament castellanitzat com l'oratória epidíctica; per tant, implica la defensa de l'ús del català com a llengua apta per a la prosa més artificiosa i elevada. L'última qüestió, més contextual, té a veure amb el tema i el període històric en què s'emmarca l'obra: Fontanella, pertanyent a una família de la classe dirigent i testimoni privilegiat dels esdeveniments polítics, ens forneix un text únic, de caràcter altament reivindicatiu.

Fontanella s'inscriu al bàndol dels que donaren a la figura de Pau Claris un revestiment de personatge mític pel seu patriotisme i defensa fervent de la causa catalana. La relació que s'estableix entre la lluita per la llibertat de Catalunya i el món religiós encara accelera més aquest procés de mitificació. Si Claris és vist com un llibertador, aleshores, seguint el paral·lelisme, Catalunya és equiparada al poble hebreu: Fontanella compara Montjuïc amb el Sinaí, i Barcelona amb Jerusalem.

La pèrdua de la guerra i les condicions polítiques del s. XVIII silencien el procés de mitificació de Claris (incloses les obres que se li dediquen). Tot i que l'eix central del *Panegíric* no és primordialment l'apologia política, dins el context de l'època el text també funciona com a manifest per legitimar, des de Catalunya, la guerra. Comprèn el període dels primers fets d'armes de la Guerra dels Segadors. Fontanella ens narra (pp. 105-106) la sortida de Tortosa de l'exèrcit de Felip IV, el pas de les tropes pel coll de Balaguer, la resistència de Cambrils i la seva posterior rendició, la rendició de Tarragona amb la capitulació del mariscal Espenan, la retirada de l'exèrcit de Martorell i, finalment, la victòria de Montjuïc. Fragments com aquest o el tòpic del relat de les pp. 108-109 s'han relacionat amb el *Dietari o Procés de corts* (1640-1641), atribuït a Francesc Puig.

Després del pròleg i d'uns poemes laudatoris a l'autor i a la figura de Claris, amb la fórmula invocatòria *Jesús Maria Francisco* comença pròpiament el *Panegíric*. A partir d'aquí el podem dividir en vuit capítols, cadascun dels quals, a més del text en prosa, inclou un poema al final que en resumeix el contingut. Els segueixen un *Epílogo* que compendia i sintetitza la idea central de l'obra i un llarg poema titulat *Silva*, amb la llegenda final en llatí «Soli Deo honor», que tanca el conjunt. La *dispositio* del text s'organitza a partir d'un emblema i, a més, s'utilitzen nombrosos símbols emblemàtics. El cognom del canonge, síncope de *claritus* que indica resplendor, dona motiu a la presentació dels tres símbols astrals que conformaran l'estructura tripartida del panegíric: el sol, símbol de les virtuts de Claris; la lluna i les estrelles, elements pertanyents al seu escut d'armes. El sol, seguint la visió ptolemaica de l'univers, és el motor de la quarta esfera que lluita contra els espanyols (cap. 1) i, amb el seu moviment cíclic de rotació, representa la mort de Claris com un renaixement a la vida celestial (cap. 2, 3). La lluna, astre que resplendeix en la foscor i les turbulències, s'associa amb la protecció de Claris durant la batalla de Montjuïc (cap. 4-6). I, les estrelles, representen aquells que «a la comuna defensa de la pàtria, pospòsan la quietut, vida y commoditat personal» (p. 111), entre els quals destaca Claris.

A més de l'emblema que vertebra el *Panegíric*, l'obra conté altres empremtes de la literatura emblemàtica: al·lusions a emblemes d'Alciato i d'Horozco com a *auctoritas* (cap. 4) i aparició de motius simbòlics al llarg de l'obra. Pel que fa a aquest darrer aspecte, el romanç «Phènix que, animat a incendis» (cap. 2) il·lustra el concepte de la mort com un renaixement a través de tres animals habituals en el llenguatge emblemàtic: el fènix, l'àguila i la serp; el poema es clou, a més, amb els símbols bíblics de la palma i el cedre per expressar el triomf que representa la mort, tots localitzables a l'*Enciclopedia Akal de Emblemas Españoles Ilustrados* (1999) d'Antonio Bernat Vistarini i John T. Cull. D'altra banda, el *Panegíric* de Fontanella conté alguns motius emblemàtics freqüents a l'època: el lleó, que simbolitza els castellans; l'olivera, en al·lusió al comte duc d'Olivares, i els lliris que, atesa la doble simbologia d'aquesta flor com a representació dels francesos i de la virtut de la castedat, es refereixen a Claris.

A banda dels elements emblemàtics amb què Fontanella ha elaborat el text, la retòrica del seu discurs ha emprat una àmplia xarxa de recursos, típica del Barroc: exemples bíblics i mitològics, citacions i autoritats, i la intercalació en la prosa de poemes de mètriques diferents. Pel que fa a les citacions de l'àmbit religiós, l'autor demostra tenir els coneixements propis de l'època sobre la Bíblia, tot i que empra en un percentatge més elevat l'*Antic Testament* (sobretot l'*Eclesiastès*, el *Gènesi*, l'*Èxode* i *Isaïes*) que el *Nou*. Entre els Pares de l'Església i els exegetes cristians hi localitzem sant Agustí (p. 112), sant Ciril (p. 103), sant Joan Crisòstom (p. 101), sant Gregori (pp. 99, 116) i Nicolau de Lira (pp. 99, 112). A la vegada, hem de tenir en compte que, encara que no sigui una prèdica eclesiàstica, el *Panegíric* de Fontanella s'inscriu en una època de catalanització de l'oratoría i de grans expectatives per elaborar una prosa ampul·losa i solemne en català, fruit del suport propiciat per la situació política: el trencament amb Castella permet mesures com l'ús exclusiu del català a la predicació, promoguda pel Concili Provincial de la Tarraconense (1636). Si més no, el *Panegíric* de Fontanella, per l'ús de la prosa cultista barroca, cal relacionar-lo amb l'*Ateneo de grandesa* (1681) de Josep Romaguera. Per a aquest autor, la dignificació de la llengua provenia de la destil·lació conceptual i de la «desmecanització» del discurs, de manera que convertia les figures en eixos de la bona literarietat, la que enriquia la llengua catalana.

Les fonts mitològiques grecollatines, que exerceixen una funció de mitificació respecte a Claris, tenen el seu màxim desplegament en les poesies del *Panegíric*. Els tres primers poemes de l'obra, qualificats d'«inscripcions» com en les esteles funeràries clàssiques, responen a un sonet que remarca la idea recurrent en Fontanella de la fama, a un epítafi en díctics elegíacs que recull l'*armis atque toga* ciceronià, i a dues octaves que utilitzen l'emblema de la lluna. El poema que clou el cap. 1, l'epigrama en forma de sonet «Sepulta Phebo sa claror divina», destaca per les al·lusions mitològiques a Apol·lo i Prosèrpina i les metàfores reeixides a l'entorn dels símbols emblemàtics. El sonet que tanca el cap. 3, «Sepulta Cúrtio en la caverna umbrosa», fa referència a l'heroi de la llegenda del fòrum romà i a la imatge barroca del mar (la vida) que condueix ineludiblement al port (la mort). El cap. 4 s'acaba amb un romanç, «Columna Atlant gegantea», en què Claris és comparat a Atlant i Hèrcules, dos personatges que suportaven pesos a les seves espatlles. Una de les poesies que ofereix un gran aparat mitològic és la formada per les dues octaves que es troben al final del cap. 5 i que s'inicien «De Eolo romp lo vent caverna dura». En aquest poema apareixen un seguit de déus relacionats amb les forces naturals del vent o el mar (Èol, Neptú, Nereu, Amfitrite, Glauc i Proteu) i, enmig d'ells, s'erigeix Claris com sant Elm, el vencedor de la tempesta. El romanç que tanca el cap. 6, «Torre excelsa, alta atalaya», introdueix en el discurs un to jocós per referir-se a la muntanya de Montjuïc, segurament perquè Fontanella té present un romanç satíric del rector de Vallfogona, tot i que són propis de la literatura barroca els contrastos que situen

sovint elements burlescs al costat dels temes més seriosos. A la poesia que clou el cap. 7, «Ya sepultar-se intenta», apareixen les divinitats mitològiques relacionades amb la natura (la floració i els fruits) de Flora i Pomona.

La *Silva* final és una composició de 227 versos, mètricament confegida a partir de silves (vv. 1-21, 46-78, 195-203), romanç (vv. 22-45, 79-194) i octaves (vv. 204-227). És un poema que desplega un arsenal de figures tant mitològiques (Talia, Ceres, Flora, Pomona, Tritons, Ascàlao, Dèmetre, Alecto, Tesífone, Megera, Medusa, Eco, Narcís, Faetó, Atalanta, Galatea, Júpiter, Ganímedes), al·legòriques (Fama, Enveja, Odi, Honor) com bíbliques (Caín, Datan, Abiram, Josep, Jacob, Eliseu, Elies, Moisès). El text s'inicia amb una invocació del poeta a Pau Claris, al qual demana protecció i ofereix el seu cant. Segueix amb la descripció de l'Enveja i la cova on habita, de clara influència culterana, i amb un diàleg entre l'Enveja i la Fama. Aquesta última serà l'encarregada de fer una relació de les gestes de Pau Claris, que compara amb diferents personatges mítics. El joc dialèctic és guanyat per la Fama de tal manera que, als versos finals, la contrincant Enveja també reconeix la glòria del polític.

Malgrat els seus escassos dinou anys en escriure el *Panegíric*, Fontanella ens mostra les seves capacitats com a autor i desplega, en una formulació exuberantment barroca, la seva base humanista forjada en els estudis universitaris. L'estil de Fontanella, partint en primer ordre dels models castellans coetanis del Segle d'Or, és el d'una llengua rica de lèxic (castellanismes, cultismes, mots genuïns, mots propis) i figures retòriques, elitista, subjecta als codis conceptistes de l'època; en definitiva, distanciada en tots els sentits de la llengua parlada, i elevada —propòsit que retrobarem en les peces dramàtiques de Fontanella— a la digna categoria de llengua literària. Si bé la transmissió de la majoria de les poesies del *Panegíric* ens ha pervingut mitjançant diversos manuscrits dels ss. XVII-XIX i l'edició crítica de Maria-Mercè Miró (*La poesia de Francesc Fontanella*, 1995), amb l'edició i l'anotació de la totalitat del text que ara ens ofereixen conjuntament Clarasó i Miró, tenim una excel·lent oportunitat per accedir a una obra única i establir una bona base per a la seva valoració i interpretació en l'horitzó epistemològic i estètic del Barroc.

NÚRIA LEÓN MERCADER
Universitat de Barcelona

Josep Martines, *L'anomenat «lo neutre». L'expressió de l'abstracció en català: una aproximació diacrònica*, Alacant/Barcelona, Institut Interuniversitari de Filologia Valenciana/ Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 2010, Biblioteca Sanchis Guarner, 401 pp.

Els que coneixem la trajectòria investigadora i els interessos lingüístics de Josep Martines esperàvem amb candeletes la publicació del llibre que ara ressenye:

L'anomenat «lo neutre». L'expressió de l'abstracció en català: una aproximació diacrònica. Una controvèrsia contínua entre especialistes, un entrebanc per als usuaris, una font inesgotable d'inseguretat i d'usos hipercorrectes: no cal dir que el tema de l'anomenat «lo neutre» ha donat de si en diversos fronts, començant per la denominació mateixa, que es pot considerar, segons l'autor del llibre, equívoca i inadequada per al català. Per això, trobe que aquesta mena de treballs haurien de proliferar més; treballs que són exquisidament rigorosos i documentats, sensibles a la problemàtica lingüística –i també social– que miren d'apaivagar, respectuosos, resolutius.

El treball de Josep Martines demostra, amb tots els ets i els uts, que el català antic i clàssic tenia diversos recursos per a expressar l'abstracció, entre els quals n'hi ha un de destacat: l'article determinat masculí. A més a més, comprova que aquest recurs no solament és present des dels textos més antics sinó que experimenta un creixement destacat fins als segles XV i XVI, abans que s'intensifiqués el contacte amb l'espanyol. Aquest augment de contextos en què l'article determinat masculí intervé per a expressar l'abstracció va en detriment d'altres recursos, com ara el demostratiu tònic *ço*, que va ser progressivament arraconat i quasi abandonat. En efecte, Martines certifica així que l'article determinat referma el seu camí d'allunyament respecte de la funció dística, d'on prové etimològicament –i que queda reservada als demostratius–, i s'endinsa en el camp dels usos estrictament anafòrics, molt rendibles en l'expressió de l'abstracció.

Com veiem, la perspectiva diacrònica és la base d'aquest treball. El recurs a la llengua antiga em sembla una pràctica indefugible en l'aclariment de controvèrsies lingüístiques vinculades a l'àmbit de la normativa. El context social en què vivim, definit segons l'autor pel contacte de llengües, la satel·lització cultural i la bilingüïtzació dels catalanoparlants, ha fet que aquests estiguen a punt de perdre la intuïció sobre l'ús lingüístic propi (si no és que ja l'hem perduda del tot). Una manera excel·lent de suplir aquesta gravíssima mancança es pot trobar en els textos antics. Com diu l'autor, «la investigació diacrònica, combinada amb les dades fornides pels parlars tradicionals, pot ser una eina valuosa per a descriure quin ha estat el camí seguit» en el fenomen que s'estudie. No totes les llengües amb històries socials semblants al català tenen la sort de disposar de corpus lingüístics tan extensos i de qualitat. I ens n'hem d'aprofitar, com sap ben bé Josep Martines. Fabra ja ho va fer; i ara, amb més mitjans, estem convençuts que cal culminar l'esforç.

Aquest treball d'investigació recorda i ratifica que el català antic posseeix un article masculí que adquireix una forma diferent segons el context fonètic que el volte. Mentre que tendeix clarament a mantenir la forma primitiva «lo» (i «los») en context no vocàlic: *Conóixer lo mester; No pagar lo sou*; es produeix un procés de reducció cap a «l» en context vocàlic (que també es pot refer sota la forma «el», que és encara ocasional en els textos analitzats): *Que-l sou que prometrà; Fent-los servir de castedat per força-l not; Pren tan fort la juntura sobre el os*. Aquest comportament, anomenat clícticització,

és idèntic tant per al valor masculí com per al valor abstractiu: *Us diré veritat de tot lo que s'és seguit del que vostra senyoria demana*. Ni més ni menys que el sistema que encara a l'hora d'ara manté amb fermesa una part del català nord-occidental col·loquial. Açò justament és la gran diferència respecte del castellà, llengua en què l'article *lo* és, des dels inicis, invariable i només s'utilitza amb valors abstractius; mentre que la forma *el* és quasi exclusiva per a la determinació de noms masculins.

A partir del segle XVII s'intensifica la pressió del castellà; i açò també afecta la manera en què el català expressa l'abstracció. Si no s'hagués produït aquesta avinentesa, és fàcil que el català hauria mantingut un article masculí que pogués expressar simultàniament abstracció en diversos contextos, com fa el francès, l'italià o el portugués, posem per cas. Encara més, si l'evolució fonètica de l'article conduïa a la desaparició de la forma primitiva «*lo*» a favor de «*el*», cal acceptar que el sistema del català actual «*el - l'*» hauria d'haver conservat tant els usos masculins com els abstractius. Fabra ho va veure així, i segons això va elaborar la seua proposta normativa. Com és lògic, va admetre altres recursos d'expressió de l'abstracció alternatius, que Josep Martines també observa en totes les èpoques i als quals dedica ben bé una setantena de planes: els demostratius (*Allò que dius; Ço que fa*), l'article determinat femení (*Anar a la seua*), els noms abstractes com ara *cosa, fet* o *cas*. De fet, el llibre mostra que encara els parlars valencians més tradicionals, testimonien restes d'aquesta situació, que és l'esperable en un context lliure d'interferències foranes: *Hi ha qui s'esmussa del dolç i del agre; Llevam el blanc de la taronja; Casar-se pel civil; Camina pel sec, no pel banyat* 'per la part seca, banyada'; *Vam dinar al de Pep a ca Pep*; *Me'n vaig al meu* 'a la meua terra', etc.

Com deia en iniciar aquesta ressenya, l'estudi arreplega minuciosament multitud d'exemples de cadascun dels contextos en què es fa servir l'article masculí amb valor abstractiu: davant adjectius (*Dicerneix bé lo ver del fals*), davant participis de passat (*Més de l'acostumat*), davant possessius (*Del seu propi pagarie la dita pena*) o davant oracions de relatiu (*Lo que tinch escrit, escrit vull que sia l'hiál que és fet fins ara, no sia desfet*). També participa, més tardanament, en estructures quasi fixades com ara les codes comparatives: *Quedm donen més pena del que jo auria menester*, tot alternant amb altres construccions.

Finalment, l'estudi es deté en una estructura controvertida: l'expressió del superlatiu en el si de sintagmes adjectivals o de sintagmes adverbials, on intervé igualment l'article masculí per a vehicular una manifestació més de l'abstracció. L'autor situa en l'òrbita d'aquesta construcció les combinacions de l'article amb quantificadors (*El menys; El més*) i les construccions pròpiament superlatives. Aquestes poden anar encapçalades per la preposició *a*, en adjunts adverbials de manera: *Al pus abreujadament que nos podem; Al més prest que poreu*; o bé, un mica més tardanament, amb absència de preposició, ja siga en adjunts modals (*El pus prest que porets*) o bé en predicatius adjectivals (*Lo més abillat que podia*). L'absència de preposició, reconeix l'autor, fa més

diffícil en aquesta segona construcció la generació d'un context favorable a l'aparició de la variant asil·làbica «*l*». Per això, és quasi absolut ací l'ús de la forma plena *lo*: *Lo pus cautelosament que poch; Lo pus presta que sia possible*. Lluny de fer-nos creure que en aquest context abstractiu podria haver arrelat la fixació d'un «*lo*» neutre invariable, a la manera de l'espanyol, Josep Martines documenta aquesta mateixa construcció amb l'article masculí en diverses llengües romàniques, com ara l'occità antic (*Lo plus onorablement que podia*), el francès (*Il est venu le plus tôt qu'il a pu*), o l'italià (*Il piu fedelmente possibile*). Tot plegat significa que deu haver-hi en una tendència romànica a fer servir l'article masculí en aquests valors.

Encara més, l'autor invita que l'àmbit de la prescripció normativa estiga amatent a les construccions testimoniades en el corpus utilitzat i que es troben actualment sota sospita: l'ús de l'article masculí amb valor abstractiu davant un participi o un possessiu no sembla que siga gens alié a l'esperit de la llengua, com véiem adés. Tampoc no ho és l'ús de l'article masculí amb relatiu d'antecedent global, ja que queda documentat des del segle XIV (*E asò per tal con non gosaves anar per terra, del que é aüit gran despler; Los irosos quan juren lo nom de Déu falsament, lo que és molt desplaent a Jesuchrist*). A més a més, queda definitivament absoluta dels càrrecs de què havia estat acusada l'esmentada construcció superlativa adjectival en funció predicativa —sense preposició— o l'adverbial en funció d'adjunt modal —amb preposició *a* o sense.

Per contra, no queden ben parades per inusitades construccions com ara el demostratiu *allò* complementat per un adjectiu amb valor purament abstractiu **Allò fals*; o la complementació preposicional fora de l'àmbit possessiu, ja molt tardana en català: **El/Lo de l'altre dia*.

S'havia arribat a reivindicar l'ús de l'article *lo* invariable per a expressar l'abstracció. Se'n va defensar la genuïnitat amb unes dades antigues esbiaixades i incompletes. Però, a més, es marcava la utilitat, la naturalitat i la lògica d'un tal recurs expressiu. L'autor deixa ben clar que és la convivència amb l'espanyol la responsable que puguem tenir aquesta sensació. De fet, la resta de llengües romàniques no tenen aquest recurs exclusiu i... sobreviuen! Justament recorren amb més o menys freqüència a l'ús de l'article masculí per a expressar l'abstracció, com feia el català antic i com proposava bàsicament Fabra. El fet que es concebia l'espanyol com a paradigma de l'eficàcia no és fruit de la reflexió merament lingüística. N'hi ha més de component ideològic.

Només hi gosaria posar una objecció: la quantitat ingent de contextos que porta a col·lació l'autor legitimen a bastament que arribe a fer suggeriments sobre alguns dels dubtes que afecten els parlants o apareixen als manuals en certs contextos. Certifiquen a bastament que creguem que les conclusions s'hagen de considerar poc provisionals. Justifiquen a bastament que l'ús hodiern (i, doncs, la normativa) n'haja de prendre bona nota. Autoritzen a prescindir, ni que siga ocasionalment, de la virtut de la prudència, de la qual, segons el meu parer, de vegades l'autor fa un ús excessiu.

En conclusió, la investigació de Josep Martines és magistral i gira plana quasi definitivament a la controvèrsia en la interpretació diacrònica de l'expressió de l'abstracció en relació amb l'article determinat masculí. I, de passada, queda així demostrada la solvència de la proposta fabriana i, doncs, del gros de la normativa que mira de regular el fenomen estudiat amb tant de trellat en aquesta obra.

Carles Segura-Llopes
Universitat d'Alacant